

„A KÖLTŐPÁTRIÁRKA GYÓNÓKÖNYVE” (A Lévy-naplókról)*

PORKOLÁB TIBOR

Legfeljebb néhány filológus, helytörténeti kutató és honismereti vetélkedőre készülő diák tud arról, hogy Lévy József 1892-től szinte egészen a haláláig naplót vezetett. Különös, hogy ezek a költő által kötetekbe rendezett kéziratos feljegyzések¹ mind a borsodi régió irodalmi topográfusának és monográfusának, mind a „Spenótként” emlegetett reprezentatív irodalomtörténeti kézikönyv Lévy-fejezetét jegyző irodalomtörténésznek a figyelmét elkerülték,² és nem tesz említést a naplójegyzetek létezéséről a legutóbbi Lévy-biográfia szerzője sem.³

Ez a feltűnő *nem-kanonizáltság* nyilván arra vezethető vissza, hogy a *Fürdői naplóknak* – tudomásom szerint – mindmáig egyetlen sora sem látott nyomdafestéket, és a *Szentpéteri üres fészek* három kötetéből is csak kis példányszámú, nehezen hozzáférhető, ráadásul inkább a költő (borsodi) kultuszát építő, semmint a Lévy-szövegkorpuszt a szövegkritika szakszerűségével bővítő válogatások jelentek meg: 1935-ben Balázs Győző miskolci költő és ref. gimnáziumi vallástanár gondozásában látott napvilágot egy összeállítás⁴; majd több mint fél évszázad múlva – a Balázs által válogatott szövegrészek további szelektálásával – Horváth Barna sajtószentpéteri ref. lelkész adott közre egy szemelvénygyűjteményt,⁵ amelyet hamarosan (immár a *Visszatekintés* című Lévy-önéletrajz részleteivel „egybeszerkesztve”) ismét megjelentetett.⁶ (Horváth feltehetően azért alapozta saját összeállításait a Balázs-féle kiadásra, mert úgy tudta, hogy az akkor még

* Ez az összeállítás az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok (OTKA F022158) támogatásával készült.

1 A naplókat az MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi: *Szentpéteri üres fészek 1892–1907* (Ms 5690/14); *Szentpéteri üres fészek 1908–1911* (Ms 5690/15); *Szentpéteri üres fészek 1913–1917* (Ms 5690/16); *Fürdői naplók* (Ms 5690/17). A továbbiakban SZÜF I–III. és FN.

2 Csorba, 1942; Kovács, 1965.

3 Miklós, 1987.

4 Válogatását először a Magyar Jövő című miskolci napilap 1935. évi számaiban közölte: a sorozatot április közepén indította (*Balázs* 1935/a), majd július végétől folyamatosan jelentette meg SZÜF I. részleteit (július 23., 24., 25., 28., 30., 31.; augusztus 2., 4., 7., 9., 10., 11., 14., 15., 17., 18., 22., 23., 24., 25., 27., 28., 30., 31.; szeptember 1., 3., 4., 5., 6., 8., 13., 14., 17., 18., 19., 20., 22., 24., 25., 26., 27., 28.; október 2., 8., 9., 10., 11., 15., 16., 17., 19., 22., 23., 25., 26.). Aztán a közölt naplórészleteket – némiképp kiegészítve és a hasábtördelésüket felhasználva – könyv alakban is megjelentette (*Balázs*, 1935).

5 Horváth, 1988.

6 Horváth, 1991. Ahogy a kötet előszavában olvasható: „A két éve megjelent Lévy önéletrajz, a Visszatekintés és a naplójából készült válogatás, a Szentpéteri üres fészek az utolsó példányig elfogyott. Így most sor kerülhet arra az eredeti elképzelés megvalósítására, hogy e két művet egy emlékkönyvbe különböző betűtípussal szedve egybeszerkesszük.” (5.)

családi tulajdonban lévő feljegyzések „a háború zűrzavarában eltűntek”.⁷ Joggal feltételezhető, hogy a naplók irodalomtörténeti recepcióját ez a – szerencsére tévesnek bizonyuló – híradás sem segítette elő.)

„Irományairól” és „leveleiről”, azaz kéziratok hagyatékáról Lévay úgy rendelkezett, hogy a családtag „Csernák Béla vegye át és őrizze, vagy használja belátása szerint”.⁸ A hagyatékban található kiadatlan feljegyzésekről – ezt Hatvany Lajos terjedelmes Lévay-nekrológja (1918) is igazolja – tudomása volt az irodalmi közvéleménynek („ha igaz, hogy emlékiratokat írt, mint egyik lapban olvastam, bizonyára ezek az írások lesznek Lévay Józsefnek legérdekesebb írásai. Ha ugyan azok lesznek. Mert nem az érdekes élmény teszi az írást érdekessé, hanem az érdekes ember, aki az élményt átélte”⁹), később azonban a hagyaték feledésbe merült. A kiadatlan kéziratok ügye a Lévay-centenárium évében (1925) került ismét előtérbe: a (műkedvelő) Lévay-kutatóként fellépő Tóth Kálmán hívta fel rá a figyelmet centenárium-i cikksorozatában („Lévay prózai leírásai többnyire naplószerű életadatok és még kiadatlanok. Legérdekesebb a Szentpéteri üres fészek. Ez azonban a Lévay-család egyik tagjának nyilatkozata szerint 'személyi jellegű és sok részletében ütköző éle van a Mával. Családi vonatkozásuk s alakjai még ma is élő személyek – tehát ki nem adható'. Lévay eltemetett naplójegyzete ismeretlen marad, olyként, mint Tompa 'Fekete könyve'. A költőnek 'Fürdői emlékek' című naplója a család véleménye szerint még értékesebb a Szentpéteri üres fészeknél. Ennek kiadása már nem ütközik akadályba és sajtó alá való rendezéséről a szellemi hagyaték örököse: Csernák [!] Béla nagyváradi ref. esperes, püspökhelyettes dönt”¹⁰). Egy évtized múlva – a hagyatékot a jogtulajdonos engedélyével alaposan áttekintő – Balázs Győző talált rá ismét (a *Visszatekintés* kiadatlan szövegével együtt) a naplójegyzetekre.¹¹ Balázs részletesen beszámol arról is, hogy a *Szentpéteri üres fészek* kéziratok kötetéből¹² szerzetesi szorgalommal és áhítattal másolta ki a számára fontosabb részeket: „a rendelkezésemre álló né-

7 „[Balázs Győző] ezzel a kiadványával [...] megmentett egy részt azokból az írásokból, amelyek utóbb, a háború zűrzavarában eltűntek és felfedezésre várnak ismeretlen helyen. Ma ugyanis a Lévay-napló 3 [!] kötetének kézírata sem a [költő] nevét viselő könyvtárakban, sem magángyűjteményben nem található és dr. Török István ny. bíró, a család miskolci képviselője sem tud hollétéről.” (*Horváth*, 1988, 1.) A naplók eltűnéséről tudósító szövegrész szó szerint megismétlődik a *Lévay Emlékkönyv* bevezetőjében is (*Horváth*, 1991, 6.).

8 Csernák Béla nagyváradi ref. pap, püspökhelyettes, a költő egyik unokahúgának férje. A végrendeletet a miskolci Reggeli Hírlap 1918. dec. 25-én közzölte. Voinovich Géza is a kéziratok hagyaték örökösének hozzájárulását kéri a költő posztumusz kötetének (*Lévay József utolsó versei*, Bp., 1925) megjelentetéséhez: „indítványomra a Kisfaludy-Társaság a centenáriumra kiadja [Lévay] eddig össze nem gyűjtött költeményeit. [...] Vadász Pál esperes úrnak hálásan köszönöm szíves üzenetét. Őt a Kisfaludy-Társ. részéről Szász Károly titkár úr fogja levéllel fölkeresni a fent említett kiadás dolgában, megtudni, mint lehetne Csernák Béla lelkész úrhoz közeledni” (*Voinovich Géza levele Tóth Kálmánhoz*, 1924. febr. 27., Herman Ottó Múzeum, HTD 73.487.30.); „Beöthy Zsolttól tudom, hogy a versek kézírata ő hozzá jutott, mint a Kisfaludy Társaság akkori elnökéhez. Mint a Kisfaludy Társaság új titkára, Beöthy hagyatékából a Társaság annak idején engem bízott meg Lévay József még összegyűjtetlen verseinek kiadásával, a Társaság kiadványai sorában. Ennek őszre meg kellene jelenni [...] Bár semmi kétségem afelől, – hogy e megtisztelő mód ellenzésre nem találhat, mégis illőnek tartom ahhoz előzetesen és kifejezetten megnyerni Csernák nagytiszteletes ur hozzájárulását” (*Voinovich Géza levele Vadász Pálhoz*, Tóth, 1925/b, 6.).

9 *Hatvany*, 1981, 149. A tanulmány értékű írás először a Pesti Naplóban jelent meg 1918. július 9-én.

10 *Tóth*, 1925/a.

11 „a miskolci Lévay József Egyesület főtitkára [...] azzal a megtisztelő megbízással ajándékozott meg a Lévay szobor fölállításának idején, hogy mint költő, írjam meg az Egyesület részére a költő Lévay életét és költészetét. E munkám közben Csernák Béla barátomhoz, egykori kiváló tanítványomhoz is fordultam adatokért, mint Lévay rokonhoz. Így jutottam el a *Visszatekintés*-hez vezető útra. És ezen az úton fölbecsülhetetlen értékekkel találtam szemközt magamat” (*Balázs*, 1935/b, 3.)

12 A *Fürdői naplókat* – érdekes módon – meg sem említi.

hány napocska alatt az éjt is szívesen nappallá téve, egynéhány idézetet kiírhattam a hatalmas három kötetből, melyeknek elsője 390 lap terjedelmű s 1892–1907-ig terjed, második 234 lap, felöleli az 1908–1912-ig terjedő időt, harmadika 279 lapnyi s 1917-ig eszközölt följegyzéseit tartalmazza.”¹³ Ez a szelekciós tevékenység egyfelől a szövegválogató apologetikus-szakralizáló Lévay-képének, illetve a helyi Lévay-kultusznak a megerősítésére irányult („a napló idézeteit úgy válogattam ki a följegyzések óceánjából, hogy azokból mintegy keretből, előragyogjon az a nagyszerű élet, gyönyörű sorspálya, kristályos jellem, nemes szív, kiegyensúlyozott szabad lélek, élénk mosolyogjon az a jó-ságos bölcs, az a mesteri szerkesztésre annyira kényes poéta, aki és ami Lévay volt. [...] szinte lélegzetviesszafojtó érzés volt rálelni a naplóban arra a nemes és egyszerű, tehát bölcs emberre, akit a költemények lélekvonásaiból megformáltam magamnak.”¹⁴), másfelől viszont a szövegnek tulajdonított didaktikus (valláserkölcsei) potenciál aktivizálására törekedett („ifjúsági dolgozatnak szántam, amit csokorba kötöttem. A *'Szentpéteri üres fészkek'* ösvényén minden elszakadni induló gyermek visszatalál a szülei hajlékhoz”; „a *'Szentpéteri üres fészkek'* megtanít jellemmé lenni”; „az életbölcesség aranyigéi”; „a *'Szentpéteri üres fészkek'* a lélek halhatatlanságán nyugvó szellemi felsőbbrendűség igehirdetésének is aranykönyve”¹⁵).

Balázs – látva a Lévay Egyesület korlátozott anyagi lehetőségeit – a Magyar Tudományos Akadémiát kérte fel az önéletrajz és a naplójegyzetek megjelentetésére. Mivel az Akadémia („meglepő módon” és „anélkül, hogy bekérte volna a Lévay-írásokat betekintésre és fölértékelésre”¹⁶) úgy döntött, hogy a kiadásra nem vállalkozik, a „Lévay puritán jellemének kálvini értelemben biblikus kegyessége”¹⁷ által megihletett szövegválogató maga gondoskodott az önéletrajzi és naplójegyzetek publikálásáról: „nyilvánosságra kerülnek azok a fölséges sorok – írja cikksorozatának beharangozójában –, melyekhez hasonló gyűjteményt a világirodalom remekeinek összességéből is alig lehetne összeállítani, ha a szülők iránti szeretet örök igéit keresnök. Hogy az Akadémia nem tartja érdemesnek a kiadásra, az nem jelent sokat. [...] a következő hozzámtézett levélben ez állt: 'az Irodalmi Bizottság tegnap esti ülésében úgy határozott [...], hogy nem áll módjában a *Visszatekintés* és a *Szentpéteri üres fészkek* című kéziratok műveket kiadványai közé felvenni.' [...] Nem baj. Lévay naplójának sugárzó szellemét nem engedem három kéziratok kötetbe zárva maradni.”¹⁸ A Lévay-kultusz miskolci szertartásmestere megtartotta, sőt túl is teljesítette ígéretét: nem csupán a kimásolt naplójegyzeteket, de – még ugyanebben az évben – a megrendelt Lévay-esszét¹⁹ és (diákjai közreműködésével) a *Visszatekintést*²⁰ is sikerült megjelentetnie.

13 Balázs, 1935, 8–9.

14 *Uo.*, 9.

15 *Uo.*, 11–13. Nyilván ezt erősítette személyes életpéldájának tapasztalata: „Engem diákkorom csodálata is belesodort talán a szeretet hömpölygő árájába [...] Mint Miskolcra került diák ismertem őt. De meg abban a Kazinczy Önképzőkörben kötöttem lelkemre az irodalmiság szárnyait, amelyet Lévay József alapított. Igaz testvéremmé lenni mégis anyaszeretete révén éreztem meg őt. [...] félévszázadon át egész élete és költészete jóformán folytonos utazás a *'Két szent öreg'* sírja körül.” (*Uo.*, 11.)

16 Balázs, 1935/b, 3.

17 Horváth, 1988, 1.

18 Balázs, 1935/a, 8.

19 Balázs, 1935/c.

20 Lévay, 1935.

Ugyanakkor Balázs – Lévay intencióinak megfelelően²¹ – többször hangsúlyozza, hogy a *Szentpéteri üres fészek* „báját, szépségét mindenekfölött az bontakoztatja elénk ellenállhatatlan erővel, hogy nem a nyilvánosság számára készült. Önmagának írta, aki írta. Őszintén, keresetlenül, magángyónásszerű meghittségben”.²² Ebből következően a naplót „sekrestyének”, a „lelki vetkeződés és a szépségek oltárához készülődés imakamrájának”,²³ „a tisztos költőpátriárka gyónókönyvének”²⁴ (sőt: „a világirodalom egyik legfőbbesőbb gyónókönyvének”²⁵) tekinti, és közreadását csak bizonyos korlátozásokkal látja lehetségesnek: „ezt a naplót egész terjedelmében egyhamar nem lehet kiadni, annyira intim, annyira még élő emberek életére fénytvető, vagy homálytborító, annyira eleven könyv”.²⁶ Látható tehát, hogy Balázs a válogatás közreadásával egyszerre kívánt két (egymásnak ellentmondó) alapelvnek megfelelni: egyfelől beteljesítendő küldetesként élte meg a „magyar értéknek”, „irodalmi ritkaságnak”, „egy darab művelődéstörténetnek” nevezett szövegkorpusz közreadását, azaz tanári-lelkészi kötelességének tekintette mindenki számára hozzáférhetővé tenni „a szeretet megélésének prózában megírt eposzát”;²⁷ másfelől viszont az intimitás megőrzésének erkölcsi, sőt jogi követelményével is szembe-sülnie kellett.

* * *

Lévay 1892-ben (szülei halála után²⁸) Sajószentpéteren, a szüleitől örökölt kis házban („az üres fészekben”) kezdte el írni naplószerű jegyzeteinek – később kötetekké összeálló – sorozatát. Ezt egy 1901. január 15-én kelt bejegyzés is megerősíti: „komor, zúzos, hideg téli nap van. Kilépni sem kívánkozom a jó meleg szobából, inkább e lapra jegyezgetem jeleit annak, hogy itt voltam az Üres fészekben. Pedig ennek a pepecselésnek igazán semmi értéke sincs. Gyarló időtöltés vagy megszokás, melyet szüeim halála óta (1892) folytatok. Tizenöt év alatt az apró feljegyzések szinte 400 lapra terjedő tömeggé szaporodtak, melyeket e napokban Miskolczon kemény-kötésbe foglaltattam. Elő-elő veszem néha s nézegetem a hosszú idő apró tükördarabjait, melyek életemnek, kedélyemnek töredékes visszasugárzásai”.²⁹ Ahogy a *Visszatekintés*ben olvasható, a Miskolcon élő költő – hosszú és harmonikus öregkorának éveiben – gyakran kereste fel a pihenő- és alkotóhelyként berendezett régi családi lakot: „egész életemben könnyen ki tudtam békülni sorsom minden változásával. [...] az életben szükséges gyakorlati józan ész nem nyomta el nálam a szenvedély és a poétai képzelődés. Lábam alól soha nem vesztettem el a földet. S nem veszem rossz néven, ha némelyek talán kicsinelve azt mondják rólam, hogy poétának igen is józan voltam. Nem voltak nekem messzeható terveim és ambícióim. Nagy sikereket és alkotásokat egytől sem mutathatok, de nagy

21 1895. november 2-án kelt feljegyzésében például naplóit „bizalmas lapoknak” nevezi (*SZÜF I.*), máshol pedig azt fejtegeti, hogy „ezeket az apró feljegyzéseket is félig-meddig valóban csak azért írom, hogy éppen valamit babráljak a tollammal” (*FN*, 1989. júl. 18.).

22 Balázs, 1935, 7.

23 *Uo.*, 6–7.

24 *Uo.*, 11.

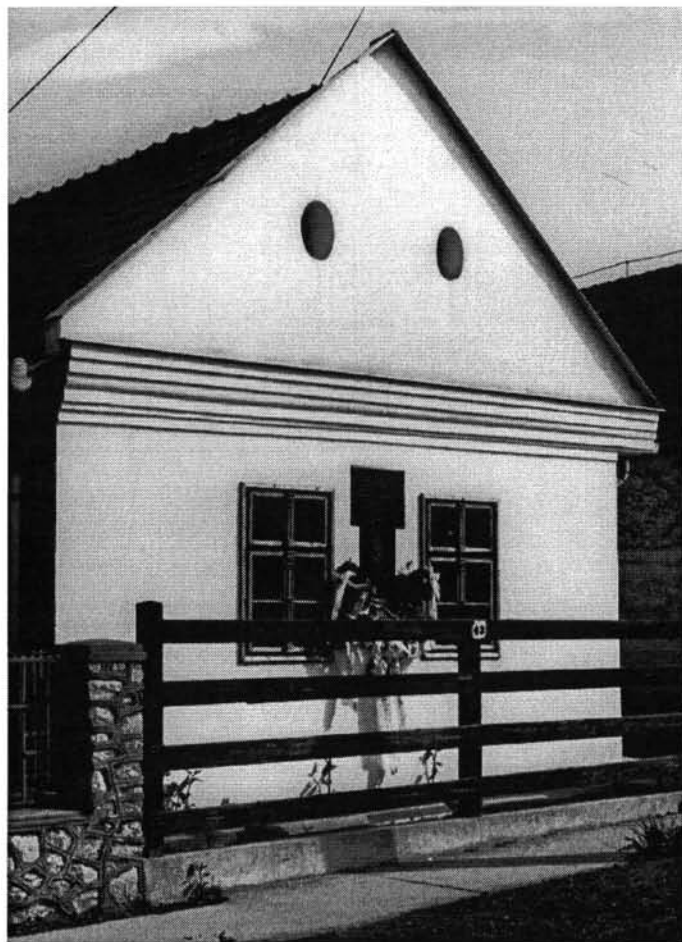
25 *Uo.*, 190.

26 *Uo.*, 8.

27 *Uo.*, 190.

28 „Hazajáró gyerekek éreztem magamat akkor is, mikor az élet lejtőjén már lefele haladtam. Midőn anyám 1892. január 7-én 88 éves korában, apám pedig január 30-án 89 éves korában elhunyt, a legkeserűbb árvaság érzete fogott el. Azóta érzem magamat egyedül a világon” (*Lévay*, 1935. 42.).

29 *SZÜF I.*

*1. kép. A „szentpéteri üres fészek”
(Kulcsár Géza felvétele)*

tévedéseket sem. Szerettem az embereket, a világot, az életet. Szeretem azokat most is. [...] Érezni és élvezni tudok minden apró örömet a természetben és a társadalomban. Most is meleg szívvel csüggök a jó barátokon [...] Őrizkedem a komor magambavonulástól. Borús időben nem a viharral fenyegető felhőkön csügg a szemem, hanem az égnek azon a kis kék darabján, mely még derűt hozhat. Így élem a nyugalom napjait, most már a hivatalos élettől távol, itt Miskolcon, szerény, de nekem eléggé kényelmes körülmények között. Olvasgatok, babrálgatok, közel vagyok a nyílt, szabad természethez, de bizony így is gyakran nyakamba ül az unalom s szinte fojtogat. [...] Olykor kirándulok Szent Péterre s egy-két napot szentelek ott a kegyeletnek a Szüleimtől örökölt kis fészekben, ahol velök együtt életemnek oly sok boldog óráját élveztem. Csinossá, kényelmessé alakítottam ott házacskámat a magam részére. Gyönyörködöm gyümölcsöskertem

ültetvényeiben. Valahányszor odamegyek, meglátogatom az ő sírjokat, melyet szép rendben ápolok és tartok fenn, míg majd nemsokára magam is hozzájuk térek”.³⁰

Tóth Kálmán egyébként így mutatja be a szülőház helyén álló, a naplók tanúsága szerint 1840 körül emelt³¹ „Lévay-kuriát”: „udvara szűk és magasán emelkedik. Hátul elhagyott régi kert, egy lombkoronás öreg diófával; alatta Lévay legkedvesebb pihenője egy fapaddal [...] Az utcára balra volt Lévay padlós festett szobája – kevés butorzattal. Két egyszerű szőnyeg, az utcai két ablak között pedig egy régi típusu kis íróasztal állt [...] Jobbra egy politurozott ágy [...] Az ágy felett nagyobb kettős kép volt: édesapja és édesanyja, fölöttük pedig az ő arcképe. Mellette a Lévay-család ősi nemesi címere. [...] Az ágy mellett egy kis befalazott, üveges almáriumféle állott 6–8 darab klasszikus könyvvel. Balra alacsony pamlag és egy régi, világos színű, kicsi hintaszék. Egyéb semmi”.³² A feljegyzések nyilván azért kapják a *Szentpéteri üres fészek* címet, mert Lévay többnyire itt, ebben az utcára néző szobában veti papírra öregkori reflexióit életről és halálról, barátokról és pályatársakról (ahogy Krúdy Gyula megállapítja: „Lévay József, a miskolci aggastyán, Magyarország elmúlt fél századának élő memoárja”³³), az időjárásról, a természet szépségeiről, a családi ügyekről. A Szentpéteren töltött napokat többnyire a meditatív naplóírás, „az eltűnt boldog múlt időközön való merengés”,³⁴ a kert és a gyümölcsfák áhítatos szemlélése, valamint a rituális (a halálra való felkészülés szertartásaként értelmezhető) temetőlátogatás-sírápolás tölti ki.³⁵

Ahogy a Lévay-apológéta Balázs Győző írja szemelvénygyűjteményének szakralizáló utószavában: „a 'Szentpéteri üres fészek' az Ég és Föld egymásratalálásának föllelt Édene volt. Egy sajtóparti kis Paradicsom. [...] Szentély. Lévay naplója e szentély papjának Sibylla írása”.³⁶

* * *

A *Szentpéteri üres fészek* itt közölt szövegrészeit a Miskolci Egyetem Textológiai Műhelyének Lévay-szemináriuma rendezte sajtó alá. Az átirat a jelenleg érvényben lévő akadémiai helyesírás elvei szerint készült. (Ez alól csak néhány esetben tettünk kivételt: megőriztük például a helynevek eredeti írásmódját.) A naplójegyzetek között található versrészleteket kurziváltuk. A szövegegységek *közötti* és a szövegegységeken *belüli* kihagyásokat minden esetben jeleztük. A szelekció elsődleges szempontja az volt, hogy a

30 *Lévay*, 1935, 42–43.

31 „Itt születtem ti. ezen a helyen, de nem ebben az épületben, hanem egy szalmafödeles, igénytelen, szegény és alacsony viskóban, mely éppen mostani házunk helyén állott” (*SZŰF I.* 1893. nov. 16.); „az a régi szalmás vityilló, mely engem születni látott, 65 évvel ez előtt eltűnt innen s helyére e mostani szilárdabb, szebb, értékesebb és kényelmesebb házat építették szüleim. Emlékezem, hogy nekem is, mint miskolci tanuló gyereknek részem volt az építkezés fáradaiban” (*SZŰF I.*, 1905. nov. 18.).

32 *Tóth*, 1925, 6. A sajtószentpéteri Lévay-házat – éppen Tóth Kálmán indítványára – 1927. szeptember 12-én emléktáblával jelölték meg. A márványlap (pontatlan) felirata: EBBEN A HÁZBAN SZÜLETETT / 1825 NOVEMBER 18-ÁN / LÉVAY JÓZSEF / HALHATATLAN EMLÉKEZETŰ NAGY / KÖLTŐNK, A M. TUD. AKADÉMIA TAGJA, / BORSOD VÁRMEGYE ARANYTOLLÚ / FŐJEGYZŐJE ÉS ALISPÁNJA. / EMLÉKÉNEK HÁLÁS KEGYELETTEL / SAJTÓSZENTPÉTER KÖZÖNSÉGE.

33 *Krúdy*, 1989, 109.

34 *SZŰF I.* (1892. okt. 24.)

35 *Horváth* Barna megállapítása szerint „az üres fészek magánya nem annyira a Múzsza szálláshelye, inkább szűk tere a halálra való felkészülésnek” (1988, 6.).

36 *Balázs*, 1935, 190.

közölt szövegrészek (lehetőleg) ne essenek egybe a már kiadásra került szemelvényekkel (Balázs, 1935).³⁷

Válogatásunk nem csupán az (elfelejtett) Lévay-naplókra kívánja felhívni a figyelmet, hanem arra a vállalkozásra is, amelynek célja a naplók teljes, szövegkritikai szempontból gondozott, filológiai apparátussal ellátott kiadásának előkészítése. E vállalkozás megfelelő támogatás nélkül megvalósíthatatlan lenne. Köszönjük tehát az MTAK Kézirattára, a Herman Ottó Múzeum, a II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár és az OTKA szakmai, technikai és anyagi segítségét.

37 Természetesen a Balázs Győző által kiadott szövegrészek „összeolvasása” sem kerülhető el, hiszen – a *Visszatekintés* szöveggondozása kapcsán – *Császár Elemér* éppen arra figyelmeztet, hogy: „a szövegben egypár nyilvánvaló, könnyen kiigazítható sajtóhiba akad. Ez ugyan nem jelent sokat, de gyanút ébreszt, nem lappang-e az életrajz egy-két különködő kifejezése mögött 'téves olvasat'” (1935, 318.).

„SZENTPÉTERI ÜRES FÉSZEK” (Lévay József kiadatlan naplójegyzeteiből)

1893. augusztus 10.

Ha én ide¹ jövök egy-két napra szabadulni a hivatalos élet nyügeiből, soha sem juthatok ahhoz az óhajtott pihenéshez, melyben lelki erőmet egy kissé összeszedhetném. Bár procul negotiis, mindig elfoglal holmi nyugtalanító apróság. Most a ház és kert körüli fogatkozások, majd a sírboltnál² végzendő pepecselések. Ez utóbbival, úgy látom, soha nem is leszek teljesen készen, – amint hogy soha sem lesz vége annak a szeretetnek és kegyeletnek, mellyel apám, anyám emlékét szívemben őrzöm. Most is találtam az ő síremlékek körül javítani és csinálni valót. [...]

[...]

1894. május 15.

[...] Tegnap érkezett ide az espereshez a püspöktől az a távirati értesítés, hogy Báró Vay Miklós, az egyházkerület főgondnoka Budapesten meghalt s temetése ugyanott a mai napon lesz. Hosszú, változatos, szép élet záródott le utána. 1825-től egész a mai napig egybe van szöve az ő neve nemzeti közéletünkkel. A legváltóságosabb időkben is kísérte szerencséje, melyet részben kiváló képességeinek, részben a gondviselésnek köszönhetett. Meg bírta szerezni, s ami ennél még több: meg bírta tartani úgy a trón, mint a nemzet folytonos bizodalját. Nem tántorítja meg se egyik, se másik kegyének túlzó keresése. Igaz hazafi volt. Egyházának pedig bálványozott oszlop-embere, kinek nevét sokáig fogja dicsekedve emlegetni a magyar protestáns-világ. Nekem különösen nyájas jóakaróm volt. Ő hívott meg Borsodvármegye főjegyzői hivatalára 1865-ben, melyet még most is viselek.³ Az óta az ő tetteles pártfogására sem alkalmam, sem szükségem nem volt. Irataim közt őrzöm hozzám intézett leveleit.

Felettem is az a kéz örködik, mely az ő szép életét 92 évre nyújtotta s mely az én kertem ifjú fácskáit minden ősszel tetszhalálba szenderíti.

1894. május 30.

Emlékezem, hogy midőn 1865-ben Borsodban főispáni székét el akarta foglalni, discretio leple alatt, engem kért fel székfoglaló beszédjének megírására, amit én örömet teljesítettem is. A rendkívül népes közgyűlésen nagy hatást tett a beszéd, melyet ő nem könyv nélkül mondott el, hanem papírosról olvasott. A lapok is nagy elismeréssel áldoztak érte a fényes nevű főispánnak. [...]

Valamikor, már vénsége utolsó éveiben, szóbeszéd közt azt az óhaját is kifejezte előttem, hogy én tartsak beszédet az ő koporsója felett. De az óhaját nyom nélkül hangzott el s feledésbe ment. Temetése Budapesten május 15-én az akadémiapalota oszlopcsarnokában, saját kívánsága szerint, a legnagyobb egyszerűséggel ment véghez, Alsó Zsolczán pedig 16-án déli egy órakor szintén egyszerűen, a püspök imája, a helybeli pap és Mitrovics s.pataki tanár⁴ beszéde mellett helyezték őt a családi sírboltba. A részvevő közönség tekintélyes, de nem valami nagy számú volt, kivált Borsodmegyéből kevesen. A család tagjai föl sem vették s teljesen elmulasztották a közönség értesítését. Egészen a vele nem gondolásig teljesítették az öreg úr kívánságát az egyszerű temetésre nézve. Egyetlen egyet vettem észre a koporsó mellett, aki igazán lelkéből sírt, sőt zokogott. Ez a megboldogult főúrnak régi öreg komornyikja volt. Környezetében néhány úrnőre ő róla ragadt a könnyezés, talán már nem is a halottért, hanem a komornyikért. Gloria mundi!

1 Lévay naplójegyzeteit rendszerint az „üres fészkeknek” nevezett saajószentpéteri házban írta. (A Lévay-házról részletesebben lásd a bevezető tanulmányt.)

2 A költő szüleinek – Lévay Péternek és Dobai Szabó Juliánának – sírja a saajószentpéteri ref. temetőben.

3 „1865-ben úgy látszott – olvasható Lévay önéletrajzában –, hogy megroppant a bennünket elnyomó osztrák abszolút rendszer dereka. [...] Borsodmegye főispáni székét azon év őszén báró Vay Miklós foglalta el s munkába vette a megyei tisztikar megújítását. [...] Én üdvözöltem őt az eddig hallgatásra kárhóztatott vármegye nevében, midőn köztünk először megjelent [...] Úgy vélem, ez a beszédem is befolyással lehetett arra, hogy B. Vay Miklós elismerő és bátorító kifejezések közt hívott meg engem a vármegye főjegyzői hivatalára.” (Lévay 1935, 35–36.)

4 Mitrovics Gyula (1841–1903) ref. lelkész, tanár, egyháztörténész.

[...]

1895. július 7.

Ma szeretnék megválni, nem holnap. A hátralevő fél év egy örökkévalóságnak látszik előttem. De a búcsúvételben is meg kell tartani bizonyos illendőséget: elvárni az alkalmas időt és derült arccal zárni be a harminc éves pályafutás ajtaját.... Az év végén nyújt nekem erre alkalmat az általános tisztújítás, melynek jelöltjei közül egész csendességben fog kimaradni az én nevem.⁵

Valóban érzem erőim hanyatlását. Fiatalabb vállakra s élénkebb becsvágygal bíró léleknek valók ezek a terhek. Engemet lenyomnak és szerte zilálnak ezek anélkül, hogy reményemet és önértetemet táplálják, sőt ez utóbbit igen gyakran még érzékenyen sértik is. S miért? Cui bono? mikor nem hiszem, hogy én ezzel a közügynek hasznos szolgálatot tehetnék!

Aztán hála az égnek! a kényszerítő szükség sem szorongat. Az a kevés, amit hosszú életemben takarékoszággal gyűjtöttem és az, amit a vármegyétől szellemi és anyagi hozzájárulással kiérdemeltem: elég lesz az én egyszerű életmódom mellett arra, hogy a még hátra levő kevés idő alatt anyagi szükségemet ne szenvedjek. Csak testi egészségemet, kedélyem összhangját, szellemem rugékonny erejét tartsa meg a gondviselés s adjon nekem koromhoz illő bölcsességet és nyugalmat s úgy vezérelje életemet, mint apámét anyámét a sírig vezérelte áldó keze! [...]

[...]

1895. szeptember 12.

A közlő tisztújítás előkészítése tárgyában megtartott a népes értekezlet szept. 8-án a vármegye nagy tanácstermében. Csupán az alispáni szék betöltése jött szóba. Kijelentettem határozott szándékomat, hogy én az alispáni hivatalra magamat jelöltetni nem óhajtom. Ismételve marasztottak és kértek: de visszavonhatlan elhatározásomat látva, végre is megnyugodtak s Tamay Gyula kir. járásbíró egyhangúlag jelölték. Én tehát e szerint már átléptem a Rubicont. [...]

[...]

1895. november 2.

Mikor ily huzamos, több mint egy hónapi távollét után leülök ezekhez a bizalmas lapokhoz, mindig úgy érzem, mintha mentekennem kellene. Miért voltam hozzájuk ily hűtelen? hogy nem bírtam magamat kiszakasztani a körülmények leszorító nyűgeiből? Sokat csetlettem botlottam, sokat ünyölődtem egy hónap óta s még az a remény sem bírt enyhíteni: hogy ennek az egész keserű komédiának rövid idő múlva vége lesz.

Október 24-én déli előtti 10 óraker volt ő Felségénél az általános kihallgatás a budai királyi palotában. Gyulaival⁶ együtt mentem föl. Ő a Szent István rend kis keresztjét, én a vaskoronarendet köszöntem meg.⁷ 12 óra előtt került rám a sor a tarka-barka várakozók tömegében (lehattünk 120-an). Magyar díszöltönyben léptem az elfogadó terembe. A Király az író asztal mellől, melyen a kiterjesztett ívpapírokon bizonytalán a jelentkezők nevét szemlélte, előmbre lépett. Meghajta magamat, mintegy három lépésnyi távolságból így szóltam hozzá:

5 Az „aranytollal” kitüntetett vármegyei főjegyzőt 1894 végén alispánná választották, ám ő hamarosan lemondott hivataláról: „elhatároztam tehát, hogy egy évi alispáni működésem után, 1895 végén meg fogok válni a megyei hivatalos élettől s nyugalomba vonulok. Hiszen jogot adott arra hosszú 30 éves megyei szolgálatom, 70 éves életkorom” (Lévay 1935, 40). Lásd még az 1895. szept. 12-i és a dec. 24-i naplójegyzeteket.

6 Gyulai Pál (1826–1909) író, költő, kritikus, Lévay barátja.

7 A kitüntetés körülményeiről ez olvasható a *Visszatekintésben*: „mindig idegenkedtem a minden külső kitüntéstől és csillogástól. Olykor azonban még sem kerülhettem el. [...] midőn 1894 végén alispánná választattam, pár hónap múlva megérkezett számomra, nagy meglepetésemre a főjegyzőket meg nem illető, de az alispánoknak dukáló 'Harmadosztályú vaskoronarend', melyet a következő év elején tartott rendkívüli díszközgyűlésen már Miklós Gyula új főispánunk tűzött a mellemre. Megadtam magam a kénytelenségnek. [...] Tűlttettem magamat azon öröklött elfogultságon, hogy ami Bécsből a királytól, vagy akár itthon az ő felelős minisztériumától jön, az mind rossz s a kezökből elfogadott efféle kitüntetés inkább lealázó, mint fölemelő. Alkotmányos államnak a feje a király s ha ő a közélet mezején küzdő munkásokat szokásos módon méltányolja, az állam nevében és érdekében cselekszik. Én azonban a magam rendjelét jól elzárтам a fiókomba s mindössze is kétszer vagy háromszor tűztem fel, midőn kénytelen voltam. Senki sem mondhatja, hogy fitogtatom” (Lévay 1935, 38–39). A kitüntetés okiratait a miskolci Herman Ottó Múzeum – a továbbiakban HOM – őrzi (HTD 53.4551.1–2.).

nos 399.
Ihre kaiserliche und königliche Apostolische
Majestät haben mit Allerhöchster Befehl
19. J. M. Euer Hochwohlgeboren
in Ausübung der württembergischen
kaiserlich königlichen Verordnungen, welche
auf dem Gebiete der kaiserlich königlichen
Theorie vorübergehend durch den
Ausschuss der ersten Classe mit Rücksicht
auf das gegenwärtige Verhältniß
aufgeben und die von dem Ausschuss
aufgegebene Ordens-Verordnungen mit
Bekanntmachung und Befehl zu beobachten
zu lassen. Die hiesige
Ordens-Verordnung soll demnach
aufgegeben werden können zu lassen.

Wien, den 23. December 1894.
Von der Kanzlei des kaiserlich königlichen
Ausschusses der ersten Classe
H. v. L. u. M.
H. v. L. u. M.

Um Seine
Majestät des Kaisers und Königs
Joseph I. v. O.
Hochwohlgeboren.

ad. nos 399.
Für ein Fall, allzu... Hochwohlgeboren!
in Ausübung der württembergischen
kaiserlich königlichen Verordnungen,
welche auf dem Gebiete der kaiserlich
königlichen Theorie vorübergehend
durch den Ausschuss der ersten
Classe mit Rücksicht auf das
gegenwärtige Verhältniß aufgeben
und die von dem Ausschuss auf
gegebenen Ordens-Verordnungen
mit Bekanntmachung und Befehl
zu beobachten zu lassen. Die
hiesige Ordens-Verordnung soll
demnach aufgegeben werden
können zu lassen.

Wien, den 23. December 1894.
Von der Kanzlei des kaiserlich königlichen
Ausschusses der ersten Classe
H. v. L. u. M.

2–3. kép. A „Harmadosztályú Vaskoronarend” okiratai
(Kulcsár Géza reprodukciója)

–„Felséges uram! Hódoló tisztelettel jelentem meg Felséged színe előtt. Legmélyebb hálámat és köszönetemet tolmácsolom azon fejedelmi kegyéért, mely szerint engem a harmadosztályú vaskoronarenddel legkegyelmesebben kitüntetni méltóztatott. Legbecesebb jutalom ez nekem a múlt, legnemesebb ösztön a jövőre nézve.”

A Király németes magyar kiejtéssel válaszolt:

–„Igen szép volt, amit mondott. Adja isten, hogy úgy legyen. Élvezze sokáig. – Vármegyéjében most már a tisztújításra készülnek? Rendszerben fog-e folyni?”

–„Békésen és rendszerben fog, Felséges uram!”

–„Szép.”

Ezzel összerútt a sarkantyúját s vége volt a kihallgatásnak. – Gyulai Palitól egészsége felől kérdezősködött, – Szabó Gyula kir. tanácsostól a hegyaljai szőlők felől. Nem kis feladat, nem is irigylendő fejedelmi foglalkozás 120 emberhez egymás után kérdéseket és feleleteket intézni. Bármily üresek, mégis terhesek lehetnek.

[...]

1895. december 24.

Utoljára idejegyzett soraim óta átléptem a Rubicont. E hó 19-én megtartottuk az általános tisztújítást, melyen ünnepélyes búcsút vettem hivatalomtól és Borsodvármegyétől. Őszintén bevallott és igaz okom a lekötésére a megszorított hivatalos teendők nehézsége és sokfélesége s azzal szemben, előhaladt korom folytán erőmnek szembetűnő csökkenése. De van be nem vallott okom is: a főispáni hatalomnak oly módon és oly mérvben gyakorlása, mely minden közigazgatási intézkedést absorbeál és saját hatáskörébe von, nem annyira felügyelni, mérsékelni és ellenőrizni, mint inkább uralkodni, mégpedig önkényesen uralkodni akar. Ily

légkörben. 30 évi szolgálat terheivel nekem valóban nincs mit keresnem.⁸ Elég tevékenységi kört nyújt az a három szobácska, melyet tőlem telhető csinnal és kényelemmel berendeztem s melyben nagy előszeretettel vannak rám könyveim és íróasztalom.

Vannak, akik azt hiszik, hogy szívemet fájdó érzés fogja el, midőn három évtized nem minden fény és dicsőség nélkül megfutott pályaterét elhagyom. Nincs, bizony árnyéka sincs szívemben a fájdalomnak vagy sajnálatnak. Mindig a maga valódi egyszerűségében tudtam felfogni az életet. Zajára, füstjére sohasem adtam sokat. Észre sem vettem, nemhogy áhítottam volna az együgyű véleményeknek előkelő hivatalomhoz kötött nagyra tartását. Nem voltam más és külön ember az alispáni székben, mint aminőnek mutatni fog ezután az íróasztalom előtt álló karosszék. A közönséges tömeg más szemmel néz rám ez után s más embert látandó bennem: de közönyét a magán életben ép annyira becsülöm, mint magasztalását és törleszkedését a hivatal magaslatán.

Még némi vékony fonal köt a hivatalhoz, bár tíz nap óta már nem vagyok a vármegyéhez lakója. Új évig viselnem kell a folyamban levő teendők terheit, sőt, gondolom, egy ideig ezután is lesz bajom vagy a pótlásokkal vagy a kritikával, mely nyelvére veszi akár azt, amit végeztem, akár azt amit mulasztottam. Azonban az már engem ki nem fog hozni sodromból, ha egy egész év zaklatása ki nem hozott ...

Hagyjuk abba a sivár ügyről a sivár beszédet.

Karácsony estvéje van. Áhitat és kegyes megemlékezés szállja meg a szíveket. Utcáinkon az ablakok mint egy örömtűz fényeitől világítanak. Mellettök itt-ott kántáló gyerekek zengik az angyali éneket. Úri házaknál a szoba közepén csillog az apró csecsebecsékkel megrakott karácsonyfa, melyről erősen hiszi az ártatlan gyermeki lélek, hogy az egyenesen és közvetlenül a Jézuska ajándéka.

Emlékezem a régi időkre. Nálunk, a mi háznépünknel ezen az estvén, ebben a kis hajlékban, ahol most engem e lapok fölött éjjeli csendesség vesz körül, az asztal mellett ült apám, anyám, körülötök mi gyerekek, aztán olykor egy-egy szomszéd vagy egy egy atyafi. Szép dolgokról folyt a beszéd, olvastuk a bibliából a megváltó születésének történetét, aztán buzgón énekeltük a helyhez illő mérsékelt hangon: „Hogy eljött az idők teljessége, Bétől minden Szentek reménysége”, – továbbá: „Az istennek Szent angyala, Mennyekből hogy alá szálla”. S midőn eljött a nyugalomra térés ideje, a „Szikszai tanításokból”⁹ vagy más imakönyvből olvasott karácsonyesti könyörgéssel végezték szüleim a családi szent társalkodást.

En is előveszem most az öreg Szikszait. Itt tartogatom fiókomban. Az ő kezök nyomait viseli annak mindenik lapja. Velem van szellemök, midőn eme könyvből imádságaikat ismétlem, vagy folytatom.

1895. december 25.

Elmúlt karácsony első napja. Nagy hőcseéssel köszöntött be az örvendetes ünnep. Már tegnap fehér hóvilágunk lett egyszerre s ma egész nap szakadt, sőt most esti 9 óra tájban is még mindig folytatja. – Úr vacsorájával éltem. Buzgó nagy közönség töltötte meg tágas szép templomunkat, csaknem 700 főből állott; de az úgynevezett úri rend, nők és férfiak egyaránt, teljesen hiányzott. Nemcsak nálunk, eme vidéki városkában, de mindenfelé felöltik ez a szomorú jelenség. Tagadhatlan bizonyítéka a benső vallásos élet elhanyagolásának. Mintha ebben a mi kálvinista hitünk rideg, egyszerű józanságában és felszabadított észjárásában nem találna elég tápot és vonzó erőt a műveltebbek kedélye! Mintha kielégítőnek tartaná az úri rend az olykori magán áhitat elmélyedését az eszes és erkölcsös élet pozitív ténykedését a vallásosság közös, külső nyilvánulásai nélkül. Reám azonban mindig szomorítóan hat, midőn az ünneplő gyülekezetben, az egyszerű nép soraiiban néhány kevesed magammal „éneklek az Úrnak”.

A december 19-diki tisztújításon elmondott búcsúbeszédemben nem vettem búcsút sem a főispántól, sem tisztviselő társaimtól. Utólagosan akarom pótolni mind a kettőt. Levélben intézek hozzájuk búcsúszózatot. Részben könnyű, részben nehéz feladat lesz az. De legalább talán elveszi élet azon panasznak, mely eme mulasztás miatt ellenem itt-ott már lappang, vagy nyilvánul is.

[...]

8 Lemondásának „be nem vallott oka” önéletrajzában is megtalálható: „a kormány elkövette, elsiette a ballépést s Miklós Gyulát 1894. év őszén Borsodmegye főispánjává nevezte ki. [...] Nem kellett ahhoz sok idő, hogy az új főkormányzó oldala mellett helyzetemnek rendkívül kellemetlen s előbb-utóbb tarthatatlan voltát fölismerjem. Erőszakossága, mely meg lehet jóindulatú túlbuzgóságból eredett, minden mértéket meghaladó volt. [...] Ellenkezéseimmel nyilvános törésre vinni a dolgot nem akartam. De éreztem, hogy ily körülmények közt hivatalos állásom ónsúllyal nehezedik rám [...] Szellemi és testi erőim nem fogyatkoztak meg annyira, hogy elvonulásomat indokolják: de megfogyatkozott a türelmem” (Lévay, 1935, 39–40).

9 Szikszai, 1786. A Szikszainak a múlt század közepéig kilenc – bővített és javított – kiadása jelent meg.

1896. február 17.

Nehéz a lelket visszavezetni, úgyszólván vissza csalogatni, abba a légkörbe, mely egykor élet-eleme volt, melyben szárnyára kelve gyönyörrel mulatott, de melyből kizavarták s hosszú időn át távoltartották a mostoha körülmények. Csaknem két éve, hogy irodalmi s költői munkásságom szünetel. Csak nagy ritkán s csak lopva ejthettem meg a pillanatokot, melyekben afféle apróságokkal pepecseltem. Ha volt is néha üres időm, de nem volt még lelkem hangulata és összpontosított ereje. Bizonyos zsidbadság és kimerültség nehezkedett rám, amely legfőleg is a reménnyel ámitó halogatásban keresett menedéket. Ez az állapot még most is tart. Növeli a magas életkor, mely immár hetven évet túlhaladó ajándékával nehezül rám. Pedig alig hiszem, hogy úgy van. Ha elgondolom, mi volt az én szememben s mily benyomást tett rám ifjú koromban egy hetven éves agg: nem akar a fejembe férni, hogy a mai fiatalság előtt most már én is olyan vagyok. Nyugtalanít a vágy az élet bizonyos gyönyöreire, melyekben egykor a barátság, a szeretet, a jól eső munka és a nyilvános pályatér oly bőven részesített. Még bizonyos igénnyel várom és számlálom az elsiető napokat... dum defluit amnis. Érek-e még el valami eredményt? Nem tudom.

Reggelenkint, midőn testben-lélekben felüdülve elgondolkozom, eszmék és érzelmek ébrednek nálam s azokkal együtt némi munkakedv viszketege: de mikor aztán a kivitelre kerülne a sor, csökönyösen megáll és nem mozdul az akaratos múzsa, mint a zenész, akinek ujjai, a hosszú pihenés és másnemű foglalkozás miatt, a húroktól elszoktak, elgémberedtek. Az eszme nem akar formába ömlelni, a nyelv nem akar mértékhez simulni, a képzelet csak tollázkodik, nem akar szárnyára kelni. [...]

[...]

1900. január 1.

Ezt a napot, vagy ennek legalább egy részét itt akartam eltölteni. Emberi vélemények szerint emlékezetesb nap ez a többinél, sőt nevezetesebb az életemben előfordult minden új év napjainál: mert egy új század kapuját nyitja meg előttünk. Óhajtottam, hogy ez a nap itt lásson engem ebben a hajlékban, melyből életem kiindult, melyben szüleim boldog családi életének boldog részese voltam s melybe vándorlásomból ha nem is nyugodni, de emlékezni visszatértem. Itt lehellen rám ez új század első napja; itt jegyezzen el az új év életemből még hátra lévő időm miként leendő folyásának.

A szilveszter napját tegnap a Bikkben vadászattal, estvéjét pedig Miskolcra egy kedves család körében mulatva töltöttem s vidám barátkozással ott üdvözöltük éjfél után az új évet.

Mennyi jókívánatot, mennyi reményt mindenfelől! s az év végén mennyi csalódás, mennyi veszteség, bánat és könny!

Ami az időjárásról illeti, az új század nem valami derült, szép, téli hideg nappal köszöntött be. Ellenkezőleg: lucskos, lágy, cudar időnk van. Már két ízben is esett elég bő havunk: de alig tartott néhány napig, elolvadt; sárba-vízbe borította vidékünket s egyúttal könnyű alkalmat nyitott az általános náthára. Ilyenkor a halottak országába jutni is nagyon bajos és kellemetlen. A sáros, puha sírhalmok olyan visszataszítólag feketlenek [sic!] egymás mellett. Csak gondolatban, csak távolból adhatni át az új évi üdvözlőket azoknak, akik előtt nincs többé új év, új század, új ezred: mert az ő részök már az örökkévalóság!

[...]

1900. május 13.

Az úr adta, az úr elvette. Így szokott szólni, aki kedves halottját siratja. Bizony így sóhajthatnak most az emberek minden felé. A dús gyümölcscsel biztató gazdag virágzást semmivé tette a tegnapi reggeli 4–5 fokos hideg, melyet folytatott még a ma reggel is. Szőlőhegyek, gyümölcsösök tönkre jutottak. Az én gyümölcsfáim is szomorún hullatják sárgává pergelt fonnyadt virágaikat. Mind, mind oda van. Talán a kőrtéfaikon lehet remélni valami igen csekély maradványt. A haragos szentek ugyancsak kitétek magokért. Pedig még holnap hátra van a harmadik, akinek neve szégyen szemre, saját jelentésének gúnyjával: Bonifác, azaz jóteknő! Csuda nagylelkűség lenne a természettől, ha ezt az általános csapást, az év folyamán, csak némileg is kárpótolná.

Az Akadémia nagy hetét szerencsésen átéltem a fővárosban. Azaz nem éppen. Gyulai vendége voltam. Most már kényelmes első emeleti lakása van. Vasárnap reggel május 6-án az akadémiai nagygyűlésre indulván elcsúsztam a márványlépcsőn, hanyatt vágódtam, s isten őrzött, hogy életveszélyesen össze nem törttem magamat s néhány jelentéktelen, fájdalmas zúzódással menekültem. Részt vettem az ülésekben, a szavazásokban, láttam a kisserűségek és elfogultságok nem egy példáját. Az egy kalap alá vont különböző szakok egymás elleni torzalkodását.¹⁰

10 A Magyar Tudományos Akadémia Lévayt 1863. január 12-én levelező, 1883. május 17-én rendes, 1906. március 23-án pedig tiszteletbeli tagjává választotta.

Emlékezésre méltó estét töltöttem a Hungáriában Szilágyi Dezső, Gyulai, Than Károly és dr. Högyes Endre társaságában. Minnyájunk figyelmét folytonosan Szilágyi Dezső kötötte le áradatként hullámzó beszédével. Széles mederben szinte rohanva követték nála egymást az eszmék, állítások, ismeretek, hasonlatok, a legkülönbözőbb változatosságban. Politika, vallás, bölcsészet, történet mezején csak úgy röpködött az ő rendkívül erős és gazdag szelleme. Nem is társalgó, hanem inkább előadó volt köztünk, aki minél érdekesebben akarja lejátszani hallgatói előtt egy vacsorai alkalomhoz mért szerepét. Ez a szertecsapongó oratori hév mintha nem annyira hitet és bizalmat, mint inkább csak gyönyört keltett volna szívünkben.

Többek közt azt állította, hogy neki egy élet hosszú tapasztalása után az a leszűrődött, erős, ingathatlan meggyőződése maradt meg, hogy múlhatatlan, biztos feltétele a sikernek úgy a közpályán, mint a magán életben ez a három: 1. föltétlen, kérlelhetetlen, szigorú önzés 2. alkalmazkodás, azaz hasznosság tudni tenni magunkat, ahonnan hasznot remélünk 3. hízélgés.

Önmagára nézve úgy nyilatkozott, hogy neki az életben minden legkisebb sikert lépésről-lépésre, erőfeszítéssel, úgyszólván verejtékkel kellett kivívnia, – hogy őt mindig akkor szólították az ügyek élére, midőn rá szorultak s nem mellőzheték, – hogy mindig érezte, hogy a körülte mozgó és zajló embertömegben ő a legelső, különb mindenkinél, – hogy megutálta az emberek ostobaságát, üres gögjét, gonoszságát stb. Nem úgy tetszik-e, mintha e vallomás leple alól a hatalomvágy nyújtogatná felénk hódító karjait? [...]

[...]

1900. május 24.

Gyakorolni kell lelkünket a gondolkozásban is. Foglalkoztatni komoly tárgyakkal komolyan, fegyelmezett odamélyedéssel, kitartással, minél gyakrabban. Megszoktatni bizonyos benső munkássághoz még azon esetre is, ha e munkásságot külső eredményekben kifejezni nem akarnánk. A gondolkozástól is el lehet szoknunk. Bizonyos henyeség könnyen hatalmába keríti benső világunkat. A lélek felületesen szállodogál egyik tárgyról a másikra, anélkül, hogy eszmélve, figyelve bármelyiken is megállapodnék. Leül mintegy a patak partjára s báméskodva, eszmétlenül várja, „míg lefoly a víz”. Mint művelés nélkül a kert, foglalkozás nélkül az agy is begyöpösödik. Így vagyunk az írogatással és a szónoklással is. Huzamos elhanyagolás által kijövünk a sodrából. Nehezünkre válik minden sor, minden mondat, mely egykor oly könnyen ment s még örömjünkre is szolgált. Aztán a szemrehányás elől menekülni igyekszik a lelkiismeret a bölcs Salamon bölcsességének árnyékába, hogy „hiábavalóság! minden csak hiábavalóság...”¹¹ És ez a benuulás többnyire hajlott korában éri utól az embert. – Arany János egykor ily formán írt a beteg Tompának: csak foglalkozás nélkül ne légy! babrálj, csinálj akármit, ha egyebet nem, kis széket faragcsálj...¹² Ő maga pedig, akinek akaratereje csudálatosan tudott küzdeni a kor és a test gyöngeségeivel, utolsó idejében Horatius verseit könyvnélkülözgette, mint mondá, a lélek tornajátékául.

Ezeket a sorokat magamra gondolva jegyeztem ide. [...]

[...]

1900. június 13.

[...] A múlt vasárnap, e hó 10-én Kun Bertalan püspökünk miskolczi papságának 50 éves fordulóját ünnepeltük a miskolczi új templomban. Önmaga mondotta a hálaadó könyörgést és alkalmi beszédet saját híveinek s a különböző hatóságok és hitfelekezetek képviselőinek roppant gyülekezetében. Megható volt az ünnepély. Apró, különben csekély értékű részleteit is szívrehatóvá tette a ritka alkalom. A 83 éves főpap csudálatos lelki-testi erővel végezte az elég hosszadalmas szent szolgálatot s viselte az ünnepeltetésével járó izgalmakat. Szerencsés halandó, akit ily hosszú idő alatt meg nem dönthettek sem hivatalának terhei, melyek alatt a pályáján elérhető legmagasabb csúcsra emelkedett, sem az idők viszontagságai, melyeken szerencsésen keresztül evezett, sem családi életének változatos körülményei, melyek közt három feleség dőlt ki oldala mellől. [...]

[...]

11 *Préd.* I. 2.

12 A hivatkozott levélrészlet: „De mit csinálj te Hanván, kérded. Akármit, ha gyalogszékét vagy kekes rokkát is. Fúrj, faragj, kertészkedjél. [...] Csak azt ne tedd, hogy leülj a szobába tépelődni.” (Arany, 1888–89, II/250.)

1908. január 15.

Az új évben most vagyok itt először. Tegnap érkeztem. Nem valami baj, nem is a kegyelet hozott, hanem egy kis családi téli vendégség, melynek élvezését egy igen rossz éjszakával fizettem meg. Komor, zúzos, hideg téli nap van. Kilépnem sem kívánkozom a jó meleg szobából, inkább e lapra jegyezgetem jeleit annak, hogy itt voltam az Üres fészekben. Pedig ennek a pepecselésnek igazán semmi értéke nincs. Gyarló időtöltés vagy megszokás, melyet szüleim halála óta (1892) folytatok. Tizenöt év alatt az apró feljegyzések szinte 400 lapra terjedő tömeggé szaporodtak, melyeket e napokban Miskolcra keménykötésbe foglaltattam.¹³ Elő-elő veszem néha s nézegetem a hosszú idő apró tükördarabjait, melyek életemnek, kedélyemnek töredékes viszszaugrásai.

Azon testi és szellemi előnyök mellett, melyekkel engem a gondviselés megáldott s még most is, hosszú életem vége felé, megáldva tart: folyvást megőrzött életkedvem ébrentartja bennem a vágyakozást oly örömek után, melyekről a kor intő szava, ha reá hallgatnék, inkább lemondani ösztönözhetne. Ragaszkodás a társas élet derítő alkalmához, szeretet és érdeklődés az emberek iránt, kellő óvatosság nélküli elfogadása az élvezetnek, melyet a táplálkozás s a test egyéb kívánsága nyújt – még mindig nem idegen tőlem. Még most is, íme, meghívást kaptam a vasárnap, e hó 19-dikén tartandó arnóthi körvadászatra s megígérkeztem. Nem tudom, hogy talán a rendkívüli hideg miatt majd nem csökken-e az önbizalom, mikor menni kell.

Egyedül az irodalmi foglalkozás nem akar nálam élénkülni. Hetek, sőt hónapok múlnak anélkül, hogy e részben valami említésre méltót lendítenék. Újra meg újra meg kell győződnöm, hogy még a líra mezején is csak dilettáns maradtam. A múlt hónap végén írtam a Kivándorló imáját egy amerikai lelkész (Kuthy Zoltán) fölkérésére az általa Newyorkban [sic!] szerkesztett Heti Szemle karácsonyi számába, melyben a verset, arcképpel ellátva, csakugyan közölte is s a lapot nekem megküldötte.¹⁴ Azóta pihen, s nem tudom, meddig fog pihenni a múzsa. Olykor, kivált éjjel, midőn aludni nem tudok, felvetődik előttem s versalakot ölt egy-egy ötlet, melyet aztán reggel, vagy mindjárt éjjel, föl is jegyzek, ha érdemesnek tartom. Egyébiránt pedig minden nap küzdök a reám szakadt üres idő unalmával. Vajha reményem lehetne, hogy az új év kegyesebb és vigasztalóbb lesz reám nézve, mint a múlt volt!

[...]

1908. február 11.

[...] Nemrég irataimat nézegetve, elővettem azokat a verseket melyeket a forradalom alatt, vagy azt követő egy pár évben írogattam. Sok nyersség, sok gyöngesség. Azok közül néhány költeményeim kiadott gyűjteményeibe is fel van véve. De a legtöbb kiadatlan. Az arra valóbbakat kiválogattam, kijavítottam s külön leírva félretettem. A többieket elégettem, egy pár elbeszélő s többnyire lírai darabot.

Szinte egy kötetre szaporodtak már azok a versek, melyeket Újabb költeményeim megjelenése¹⁵ óta összefogottam. Szeretném ha ezeket, mint a Múzsa búcsúját, még életemben közre bocsáthatnám. Ahhoz kevés reményem van, hogy a Franklin-társulat, amint egy ízben szóba hozatott, megvegye tőlem összes költeményeim örök tulajdonjogát. Azt sem remélhetem, hogy a Múzsa búcsúja kiadásával az én szelíd pacsirta-éneklésem meghallgatást nyerjen most, midőn a Parnasszus körül trombita harsog, s egymás kedvéért a nagy dobot verik. Bízni kell hát akár életemben, akár halálom után a véletlenre.¹⁶ [...]

[...]

1908. március 14.

Végre csakugyan teljesítettem a látogatást Budapesten. Március 6-dikán reggel mentem s 11-dikén este érkeztem vissza. Gyulai vendége voltam. Semmi más céloim nem volt, mint néhány jó barátom s jó ismerősöm meglátogatása. Gyulai barátomat tűrhető állapotban találtam, bár nagyon gyöngének s különösen emlékező erejét fölötte megcsökkentenek. Háromszor-négyszer ismételte a kérdést oly tárgyról, melyre nézve néhány perccel előbb már feleletet kapott. Ajánlottam, hogy hagyjon fel a szerkesztés gondjaival (Budapesti Szemle, Olcsó Könyvtár stb.). Nem volt hajlandó az anyagi előnyök miatt. Pedig látszik már itt-ott a figyelem hiánya, dacára annak, hogy segítkezik mellette egy megbízott fiatalember.

13 A kötetet az MTA Könyvtárának Kézirattára őrzi (ltsz.: Ms 5690/14). Erről részletesebben lásd a bevezető tanulmányt.

14 A költemény Lévy A Múzsa búcsúja című kötetében (Lévy, 1909) is megjelent.

15 Lévy, 1897.

16 A Múzsa búcsúja című verseskötet végül 1909-ben jelent meg a Kisfaludy Társaság és a Franklin Társulat kiadásában.

Látogattam Görgei Arthurt, Görgey Pistát, Szily Kálmánt, Fraknói Vilmost, dr. Farkas Lászlót és a Franklin társulat igazgatóját¹⁷, és akit előbb kellett volna említenem, Voinovich Gézáékat (egykor Arany Lászlónét¹⁸).

Sokat hallottam az üdvözlésekről és jókívánásokról, melyekkel Görgei Arthurt január 30-dikán 90-dik évi betöltése alkalmából igen-igen sokan, még váratlan és meglepő oldalakról is elárasztották. Újabb, erős bizonyossága ez annak, hogy mind szélesebb körben oszlani kezd a pokoli gyanú, melyet Görgei nevéhez fűzött a butaság, a rossz akarat, a hazafiúi vak fanatizmus. – Görgey Pista, ezek és egyebek láttára, mint említé, cikket írt a Budapesti Szemle számára „Klio locuta” címmel.¹⁹ De én azt hiszem, hogy még most nem maga Klio beszél, csak hírnökei.

Részt vettem dr. Farkas László vendég-asztalánál Gyulaival együtt és Voinovichéknál, hol ő rajta kívül még Fraknói Vilmos és Szalay Péter államtitkár, a háziasszony testvérbátyja volt jelen, akinek sajtóságos, rokonszenves egyéniségével megismerkednem örömemre szolgált.

A Franklin-társulat igazgatója még mindig nem igen biztat arra, hogy összes költeményeim örök tulajdon jogát megszerezzék. Azt inkább ígéri, hogy kéziratban levő verseimet, melyek már egy kötetkét tennének s mely már A múzsa búcsúja lenne, megvonná és kiadná a társulat. Ígértem, hogy e nyár folyamán összeszedem.

Minden különösebb multság, vagy szórakozás nélkül telt el az a néhány nap. Nem volt kivel ide vagy oda elvetődnöm. Ahol hallani kellett, vagy lehetett, oda hiába is mentem volna. Így többnyire csak a szobára szorítkoztam, legfőleg az utcákon tettem rövid sétát. Én a fővárosban mindig jól lakom 4-5 napi mulatással. Talán majd májusban ismét fellátogatok az Akadémia gyűlésére, vagy ősszel ismét Gyulaihoz Leányfalu-ra.

A vármegyének még most is választási bizottsági tagja lévén beosztanak engem egyes választmányokba, bizottságokba stb., melyekben aztán én soha sem jelenek meg. Ha megtisztelő is ez a bizodalom, de rám nézve nem kedvező. Képtelen vagyok lábam gyöngesége miatt a lépcsőkön járnival, képtelen vagyok, fülem elnehezülése miatt, a tanácskozásokban részt venni. És igazat vallva, ez a mostani politikai és társadalmi légkör inkább elvonulásra, mint szereplésre ösztönöz.... [...]

[...]

1908. május 12.

Ápril. 30-dikától május 8-dika délutánjáig Budapesten töltöttem az időt. Ápril. 30-dikán csütörtökön délután részt vettem az Akadémia tagválasztó nagygyűlésén; május 3-dikán pedig a dísz köz-ülésen s azt követő társas ebéden. Amannak előadásából éppen semmit, emennek pohárköszöntőiből keveset hallottam s a kevésben is kevés megszívlelhetőt. Kedvemért mindkét ünnepségre eljött Gyulai is, kinek most is vendége voltam. Testi egészségét tűrhetőnek, de szellemi állapotát, kivált emlékező erejét nagyon hanyatlottnak találtam. Képtelen a gondosságra maga körül. E miatt elsomorító tapasztalatokat hallottam róla. Sokszor gyermekes. Mindig dacos, haragos.

Éppen akkor végezte életnagyságú arcképeinek olajfestését Boruth Andor, az ifjabb festész-generáció egyik legjelesebb arcképfestője. Gyulai ötletszerűen felszólítja az ott jelenlevő művészt, hogy most már ő utána engem is fessen le. Nagy készséggel ráállt. Rögtön hozzáfogott s öt napi üldögélés után elkészítette még pedig sikerülten életnagyságú mellképemet.²⁰ Mind Gyulait, mind engem önmagának festett, kiállítás, illetve eladás végett. Magam részéről sajnálom a művész fáradtságát, melynek jutalmát az én arcképem álltal nehezen fogja valaha feltalálni. Magamnak sem kellek, ha a tükörbe, akár „érdemeim” tükörbe nézek is. Másnak hogyan kellenék?

Meglátogattam Görgei Arthurt, Kozma Andort, dr. Farkas Lászlót. Több jó barátommal s ismerőssémmel az Akadémia ülésein találkoztam. Minden felé lekötelező szíves fogadtatásban s érintkezésben volt részem. Öreg embernél az ily találkozásnak félig meddig mindig olyan búcsúzás féle íze van. [...]

17 1904-től Gárdos Alfréd a Társulat ügyvezető igazgatója.

18 Voinovich Géza 1905. július 26-án vette feleségül Arany László özvegyét, Szalay Gizellát.

19 Görgey István cikke – *Klio locuta* címmel – a Budapesti Szemle (a továbbiakban BSZ) 377. számában (1908) jelent meg.

20 A festmény a HOM tulajdona (Its.: 53.28.1.).

4. kép. Boruth Andor: Lévay József

Kilátogattam, mint szoktam a Kerepesi úti temetőbe is. A halottak díszes városa. Élők versenyzésével fénylő síroszlopok által az enyészettel. Nézegettem a sírköveket, sok közeli személyes ismerősömét, sok hír-névből ismerősét. Arany János gránit ravatalának egyik oldalán lefüggő érclapon:

„Arany János 1820–1885.

Piroska 1866–1886.

Arany László 1844–1898.”

A másik oldalon végig nyúló szalagon:

„Született 1817. márczius 22. meghalt 1882. október 22.” Ez alkalmasint helyesbítése a bronzlapon levő hibás dátumnak. Séta közben feltűnt előttem számos ismerősöm neve. Némelyikről nem is tudtam, hogy a főváros homoktengerében van eltemetve. Jókainé Laborfalvy Róza, Prónay József, Török Pál, Salamon Ferenc, Szilágyi Sándor, Szász Károly, Giczay Samu, Jekelfalussy Lajos, Szomjas József és többen. A síremlékek sűrű erdejében, mily változatosság, mily fényűzés alakban és díszítésben! Mily dúslakodása az emberi törekvéseknek halottak emlékében! [...]

[...]

1908. június 17.

[...] Most igazán csak átutazóban vagyok itt. A délutáni 4 órai vonattal felrándulok Rima-

szombatba, egy pár napi látogatásra Bornemisza László alispán barátomhoz, ki több ízben hívott már s én is több ízben ígérkeztem. Úgy mondotta, hogy ez a látogatás aztán nem csak neki fog szólni, hanem az én dicsőült barátom Tompa Mihály szobrának is, mely éppen az ő megyeházi díszes lakásának ablaka előtt áll most már csinosan rendezett park közepén.²¹ Legalább egy kis változatosság az én nyugalmas otthonom egyhangúságában, melyből alig mozdulok máshová Miskolcra, mint szinte naponként rövid sétára az Avas hegyén és a Népkert árnyékos bokrai alá, hová nyári meleg napokban a nemzeti kaszinó is ki szokott költözni. [...]

[...]

1908. június 20.

Rimaszombatban igen kellemes két napot – június 18-dik és 19-dik napját – töltöttem Bornemisza László alispán barátom kedves családi körében. A vendégszeretet és barátság teljes jóságával és figyelmével elárasztottak. Bejött a vidékről s velünk mulatott – mint mondták, az én kedvemért – Fáy Gyula főispán is, ez az egyszerű, reális, derék és szeretetre méltó ember is.

László mindent bemutatott nekem, ami Rimaszombatban különösebb látnivaló volt. Sok közintézetet s egyéb épületeket megsejmeltem részint csak kívülről, részint belől is. Ilyenek a most igen díszes városi kert. A Szabadka erdővidéke a ménteleppel. A pompás gimnázium-épület. A törvényszéki palota. A nyomorék apró gyerekek – most 30 volt ott – menhelye, melyet a fővárosi Fehérkereszt tart fenn. Szomorú látvány. A gömörmezei múzeum a régi gimnázium épületében, még nem eléggé rendezett állapotban. Legérdekesebb része az őskori leletek. Közvetlen érdekű volna a Tompa-szoba, mely szinte [sic!] rendezésre vár. Megígértem, hogy Tompától vett leveleimet én is ide fogom küldeni. Úgy láttam, itt lesz azoknak legalkalmasabb helye.²² Aranyknak Tompához írott öt eredeti levelét is láttam ott. Meg fogom nézni, közölve vannak-e már T. és A. kiadott leveleiben.

Különös, szinte meglepő gyönyörűséget találtam a R. szombat határában rég fennálló mezőgazdasági iskolában és annak egész környezetében. Csupa rend, csín és célszerűség mindentűtt, változatosság és nagy dimenziók. Állami intézet. Azt mondták barátaim, hogy ne kérdezzük, mibe kerül?

21 Holló Barnabás ércszobrát 1902. június 4-én leplezték le – a *Tompa szobránál* című ódját elszavaló Lévay közreműködésével – a Tompa téren.

22 Lévay megtartotta ígérését: 1908. július 5-én 108 darab Tompa-levelet adott át a múzeumnak.

Tompa szobrát, mely idejövetelem egyik fő tárgya volt, gyönyörű, zöldellő úde ligettől környezve s lába alatt a talajt tarka virágokkal beültetve találtam. Nagyon jól esett emlékembe visszaidézni őt s hálásan gondolni azokra, akik az ő emléket a maguk kebelében ily szépen örökítették. Ne vágyakozzék őt innen a sívár fővárosba. Hirtelenében egy költeményt írtam ott róla, melyben azt mondom: sokkal jobb neki érc alakban állani itt, mint ha élve csetlenék-botlanék közöttünk.²³ [...]

[...]

1908. július 22.

[...] Megérkezett az értesítés a széplaki fürdőigazgatóságtól is. Tudatja, hogy már július 20-dikától kezdve rendelkezésemre áll régi szobám a Millennium-épületben.²⁴ Én azonban, a körülmények miatt, csak július 25-dikén foglalhatom el. Megírtam nekik. Mint szoktam, 3-4 hetet fogok ott eltölteni. Folyvást érzem szükségét az elvonulásnak, de mégsem megyek oda oly vágygal, örömmel és reménnyel, mint azelőtt. Nyújt-e még ott valamit kegyelemből a múzsa a nagyszerű természet kebelén, a csendes magány méla perceiben? nem tudom. Én a múlt napokban már elbúcsúztattam magamtól a múzsát egy érzelmes költeményben „A múzsa búcsúja” cím alatt. Ez lesz a címe utolsó verseim gyűjteményének is; melynek egybe állítását, tisztázását már néhány nappal ezelőtt megkezdtem s talán az őszön készen is leszek vele.

Végrendeletemet is elkészítettem s tegnap írtam alá két tanúval. Nem akartam anélkül huzamosabb időre eltávozni itthonról. Igyekeztem lehetőleg egyenlően megosztani vagyonomat elhalt két nőtestvérem nyolc gyermeke közt. Ha egyben, vagy másban egy kis megkülönböztetést tettem, annak megvan a maga oka. Különbösen is elég ok az, hogy ezt én így akartam. Nem feledkeztem meg a jótékonyág gyakorlásáról sem. Nem helyeslem, aki ily alkalommal rokonai rovására e részben túlságba megy, – valamint azt sem aki, bár módjában volna, vég intézkedésében erről teljesen megfeledkezik. Én készpénz-vagyonomnak mintegy egyharmad részét rendelem nemes célokra.²⁵ [...]

1908. augusztus 31.

Hosszú távollét után csak ma jutok hozzá, hogy e lapokra jegyezgessek. Négy hetet töltöttem Tátra Széplakon, július 25-dikétől augusztus 22-dikéig ugyanazon szobában, melyben nyolc év óta minden nyáron fészkeltem. A rendkívül kellemetlen időjárás miatt kellemetlen volt a nyaralás. Eső, szél, hideg folytonos vagy egymást felváltó zaklatása szinte három hétig. Elfoglalt a séta, olvasgatás, jegyezgetés. A társaság legkevésbé; sokkal inkább a természet. Két költeménykét is írtam. Az egyikben szegény hűgomat s félig-meddig magamat siratom el (Ő is elment);²⁶ a másikban a természet dús ajándékairól énekelek (Terített asztal).²⁷ Szűkmarkú adománya a búcsúzó múzsának.

Viszontagságos hazaérkezésem után néhány napot időztem Miskolcra. Csütörtökön, e hónap 25-dikén ide jöttem több napra oly célból, hogy majd Lossonczy Jenő társaságában itt, Szepessy Gyula társaságában Berentén egy kis mezei sétában vehetek részt vadászgatva. A körülmények nem igen engedik. Szepessy Gyula még nem költözött vissza Miskolcra Berentére. Lossonczy Jenő is csak tegnap előtt érkezett meg több napi távollét után s vele is aligha sikerül a kirándulás. Ami halad, nem marad.

Most[ ] itt is, Miskolcra is verseimnek egy kötetbe foglalásával, tisztázásával foglalkozom. Úgy látom, telik egy kötetkére, amiket 1898–1908 tíz év alatt írtam. Most hogy másolgom, akaratlanul is bírálgom. S bizony legtöbb esetben, sőt általában sem üt ki kedvezőleg a bíráló. Szegénység minden tekintetben. Nem magas repülés, csak alant járás. Nem magvas, hanem színes, lila virágok. Könnyűség, simaság. Menteni akarja-e a könyv címe is, hogy ez a füzér már a „Múzsa búcsúja, utolsó verseim”? [...]

1908. szeptember 14.

[...] A közelebbi múlt napokban folyvást verseim másolatásával, összeállításával foglalkoztam. Be is végeztem, csak revíziója s egybefűzése van hátra. Harminchárom negyedrétebe hajtott ívre telt. Nem valami nagy kötet lesz nyomtatásban. Utolsó részét alkotja 1848-ból és 1849-ből néhány költemény. Nem tudom iga-

23 „Ha most is kebelén ringatna az élet / S szeszélyes játékát most is üzné védél: / Szomorún csetlenél-botlanál itt közöttünk, Hol mi egymás ellen háborogva küzdünk. [...]” (A szobor mellett = Lévay, 1909, 262.)

24 Lévay állandó szálláshelye Tátraszéplakon.

25 A végrendeletet – a költő halála után – közzétették a miskolci napisajtóban: *Lévay József végrendelete*, Reggeli Hírlap, 1918. dec. 25.

26 Vadászgyörgyné Lévay Borbála 1908. július 8-án halt meg Sajószentpéteren. A vers megjelent: *Lévay*, 1909.

27 A verset közölte: BSZ (394. szám, 1909); = *Lévay*, 1909.

zán, helyes-e azon idők harcias kiáltását és borongását jelen napjaink vásári zajába vegyíteni. De múlt évben 48–49-diki verselgetésemet forgatva, a most javítgatva fölvetteken kívül, mind elégettem. Ezeket a magam egyéni visszaemlékezései miatt is sajnáltam elhamvasztani.

E hó végén Budapestre szándékozom. Elviszem magammal s ajánlani fogom a Franklinnak. Az igazgató, közelebbi otlétemkor, kilátásba helyezte ennek kiadását. Szeretném, ha egyúttal összes költeményeim örök tulajdonjogát is hajlandó lenne átvenni.

A fővárosban óhajtanék részt venni október 1-ei és 2-ai a prot. irodalmi társaság ülésén és az Orsz. ref. lelkész egyesület congressusán... Többek közt, lesz-e valami hullámszáma annak a kőnek, melyet nem rég Zsilinszky Mihály tüzes támadó, igazgató elnöki beszédével a bányaev. egyházkerület közgyűlésén a kútba dobott? Nem tudom, Gyulai vendége lehetek-e ama napokban? Sándor utcai lakásában otthon lesz-e már akkor vagy még mindig Leányfalun időzik? Írtam neki, de választ alig remélek. [...]

[...]

1908. szeptember 26.

Szőlőmnek már jobbára megéredett csemege fáját tegnap leszedtem: a piros és fejeér gyöngyszőlőket. Két jó kézi kosárral telt. Talán még fél annyi lesz, amit 10–12 nap múlva fogok letakarítani. A mostani leszüretelést is főleg azért tettem, mert tartottam tőle, hogy a tolvajok megelőzzenek, amint az már többször történt.

Gyulai mégis csak értesített a veje által (Gyula[i]-Fodor Dániel honvéd százados), hogy szeptember 30-dikán szívesen elvár szállására, csak el ne felejtsek egy kis jó bort vinni neki. Ezt én mindjárt meg is cselekedtem. Nyolc üveg különböző finom bort küldtem posta útján. S talán meg fogom toldani a küldeményt egy pár új költeménnyel „A múzsza búcsújából”. Feltűnt előttem a vejének „Gyulai” előneve. Régebben hallottam családja körében, hogy ő a kis unokáját, Fodor Palikát forma szerint a maga saját nevére akarja adoptáltatni. De hogy ezt már az atyára is kiterjessze, nem gondoltam. Így hát az ő neve nem csak irodalmi műveiben, hanem élő utódokban is fennmarad. Az enyém se egyikben, se másikban. Annyira tisztában vagyok életemmel, hogy föl sem veszem, rá sem gondolok.

Nagy ünnepek van a zsidóknak. Látom ablakomból, úgy rajzanak a templomba és a templomból, mint a méhek a köpü körül. Ünnepi öltözetben; az idősebb nők fejeér borítékkal fejükön. Gondolom, új évüket ünneplik. Fajuk fennmaradásának, sőt terjedésének egyik fő alapja és eszköze az a rendkívüli mély vallásosság és ősi szertartásos törvényeikhez való szívós ragaszkodás, mellyel a lelkük mintegy össze van forrva. Ezt csak erősíti az a nyomás és idegenkedés, melyben eleitől fogva részesítette s többé-kevésbé ma is részesíti őket a keresztyén társadalom. El-el nézem ezt a szomszédomban lakó szegény boltos zsidót – kinek neve a nép ajkán Muku –, naponta négyszer-ötször elballag ablakom alatt a templomba. – Gyermekkoromban alig volt ebben a városban figyelembe vehető öt-hat zsidó család. Most több százra megy s nem csekély részét teszi az összes lakosságnak. Minden nemű kereskedés az ő kezükben van. Íme, nagy ünnepekben zárva minden üzlet; templomba minden zsidó, s utcáink néptelnek, szinte kihaltak. Tehát élénkséget, mintegy életet ők adnak azoknak. Ha ez fokozódva így haladna az idők hosszú folyamán, csakugyan megérné a világ a bibliában emlegetett Izrael országát. [...]

1908. október 8.

Megjártam a fővárost. Részt vettem ott, amiben részt akartam venni. Elvégeztem amit végezni szándékoztam. Szeptember 30-dikán mentem; október 4-dikén tértem vissza. Gyulai vendége voltam. Régi gyöngélgédő állapotban találtam őt. Október 3-dikán oly erősen meglepte idült hólyag baja, hogy ágyba döntötte s csak a szokott orvosi műtét után következett be a javulás. Testben, lélekben nagyon hanyatlott. Házi és magán ügyeinek rendes végezésére is alkalmatlan. Figyelme semmire ki nem terjed. Húzza-vonja, aki hozzáfér. Apró kötelezettségeinek teljesítéséről is elfeledkezik. Leánya és veje ott lakik vele egy épületben. De nem tűri, hogy azok gondoskodjanak róla vagy feletté. Azokat sem igen vonzza hozzá a szeretet. Szívemből sajnálom sorsát, hogy öreg napjait kell ily zilált, szenvedő állapotban töltenie.

Odaérkezésem délutánján egész váratlanul eljött értem Szily Kálmán s elvitt magával a Múzeumba, hol a Kisfaludy-társaság tartott ünnepélyes ülést Beöthy Zsolt életének hatvanadik évfordulójára. Különböző szép nyilvánulásai a tisztelgésnek, az ovációknak, melyet Beöthy valóban megérdemel.

Október elsőjén a Protestans irodalmi társaság ünnepelte Hegedűs Sándor, volt elnök emlékét a Kalvin téri ref. templomban, délután 3 órakor. Másnap délelőtt 10 órakor ugyanazon társaság rendes gyűlése az evangélikus iskola nagytermében. Estve 6 órakor diszgyűlése ugyan ott. Mindenikben jelen voltam s élveztem, ami élvezhető, untam vagy sajnáltam, ami félszeg vagy gyarló volt.

Megnéztem a rendkívül gazdag és érdekes gyümölcskiállítását az Iparcsarnokban. Sok volt a kiállító. Szőlő, körte, alma nagy bőséggel. Egyben-másban igen nagy példányok, különösen körték. Ilyenekben, úgy gondolom, a minőség nem felel meg a nagyságnak.

Magammal vittem költeményeim egybe frott kötetét, „A múzsa búcsúját”. A Franklin csak 400 koronát ígért érte. Ezt én keveslettem. A Kisfaludy-társasághoz küldöm kiadás végett. Az méltányosabb lesz talán. A Franklin azt ajánlotta, hogy azután ennek a kötetnek, a többi három kötet költeménnyel együtt, tulajdonjogáért ezer koronát fog nekem fizetni. Nem sok, de nyugtat az, hogy halálom után verseim nem maradnak gazda nélkül. [...]

[...]

1908. október 15.

Ma és holnap szüretel V. Pali.²⁸ Azért vagyok itt. Ezt a pár napot, legalább annak legnagyobb részét, az ő társaságokban fogom eltölteni azon a felséges látkörrel bíró szép hegyen. Népes lesz a társaság, mint mindig, a rokonok, barátok, közel ismerősök nagy tömegével. Az időjárás még eddig felette kedvező volt. Mindig derült, meleg napjaink jártak. Szinte megaranyozták az őszi hervadást. Ma reggel már felhők úszkálnak az ég boltján s közülük a nap is búsan pillantgat reánk. Megromlanának a most már mindenfelé megindult szüretetek, ha esőt hoznának a köznapok. Úgy de a mezők, szántóföldek meg régen szomjazva, elcsüggedve epednek az eső után. Melyiknek tegyen eleget a Gondviselés? ő tudja. A különböző esedezésre aztán nem csuda, ha – mint Horáczius írja – haragjában Jupiter mind a két pofáját (ambas buccas) felfújva.

Igen gazdag szőlőtermésről beszélnek, mely itt-ott szinte váratlan mennyiségben lepi meg a gazdát. A meglepetés annyival szorongatóbb, mert a hordó ára ijesztőleg felszökkent. Egy pár új hordót 15–16 forintért kaphatni. Ócskáré is fizetnek 10–12 forintot. A nagy bő termés és a hordószükség miatt a must ára nagyon leszállott. Miskolczon is, vidéken is kapható literenként 10–12 krjával. Sőt Mező Csáthon 8–10 forintért egy egész hordó (140 liter) szerezhető.

V. Pali barczai kis szőlőjében (8–900 #öl) 7-8 hordó mustra várt s ahhoz képest készült. Lett neki 17 1/2 hordóval.

Tegnapelőtt csakugyan elküldöttem verseim kötetét kiadás végett a Kisfaludy-társaságnak, Vargha Gyula titkárhoz. Annyit jegyeztem meg, hogy – tekintettel életidőmre – szeretném, ha minél előbb kiadatnék. Nem sokat tartok én arról a kötetről, mint általában egész költészetemről. Senki sem tudna arról szigorúbb bírálatot írni, mint én magam. Magam írom „A múzsa búcsújában”, hogy barátom nem a fellengző sas volt, „csak a szerény pacsirta s fülemile”.²⁹ Ezek is ritkán énekeltek nálam szív-indító dalokat. De amiket írtam, azok mégis csak lelkem nyilvánulásai. Azokban mégiscsak az én lényem tükröződik. Összhangban állnak azokkal egész külső életem, alakom, jellemem, megítélhetik ismerőseim s megfigyelőim. Hogy Petőfi és Arany miért repülnek oly magasan? s én miért járok gyalog ily alacsonyan? az nem mimagunktól függött. Égi hatalom intézte úgy. Dőreség volna tőlem amiatt gyötrődni, hogy én is miért nem röpködhetek velök a csillagok felé.³⁰

[...]

1908. november 7.

[...] Egressy Gábor emléktáblája előtt holnap, vasárnap délután csak néhány szó kíséretében fogom letenni az Akadémia koszorúját. Beszéd tartására nincs elég idő. Alig lesz az elég a programm lényeges pontjainak elvégeztetésére. Az ünnepély délután 4 óra tájban lesz Lászlófal[v]ján s az ünneplők 5 óra után visszaindulnak Szentpéterről Miskolczra.³¹

Az Akadémiával nem volt Egressynek közvetlen érintkezése. Az nem számlálta őt tagjai sorába. De nagy érdemeit hallgatva is elismerte és méltányolta. Színművész a magyar színészet első gárdájából, aki eddig közöttünk nemcsak túl nem haladott, de utól sem ért személyes írója volt a nagy tragikai alakoknak. Szakmájában alapos, erőteljes, finom ízlésű író. Törekvéseiben kifogástalan jó hazafi, amit válságos körülmények közt is egész lelkesedéssel és odaadással bizonyított.

Efféle néhány emlékező mondat, úgy hiszem, elég lesz a koszorú letételéhez.

28 Vadász Pál, sajozszentpéteri ref. lelkész, esperes, a költő keresztfia, majd végrendeletének végrehajtója.

29 Lásd: Lévy, 1909, 6.

30 Ugyanez ötvenéves Kisfaludy-társasági tagságának miskolci jubileumán (1911. nov. 19) elmondott költeményében: „Míg a sasok kék magasban / Keringettek felettem, / Én itt alant örvendő / Madárkakkal csevegtem.” (*Hármas emlék* = Szerényi, 1912, 38.; ugyanez *Ők hárman* címmel = Lévy, 1925, 33.)

31 Egressy fekete gránit emléktábláját a sajozlászlófalvai ref. templomban leplezték le a centenáriumi megemlékezés keretében. Lévy beszéde megjelent: Akadémiai Értesítő, 19. kötet, 12. füzet (1908).

[...]

1911. február 1.

[...] Az új év megtartott engem eddig abban kivételes lelki-testi jó állapotban melyben az óév átadott neki. Följegyzésre méltó különös örömeket nem hozott, de történet körülmények nehány veszteség, mely többé-kevésbé engem is érintett. Közélemben aratott a halál. A múlt hónap közepén váratlanul röppent ki az élők sorából Miskolcra özvegy Melczér Gyuláné Vay Róza bárónő. Minden előző jel nélkül szívészélhűdés vetett öneki véget egy pillanat alatt. Sok kedves emlékem fűződik hozzá megyei följegyzésem éveiből, midőn férje alispán volt. Költői hajlamú, szellemes, nemes lelkű nő volt. Irántam mindig a legmelegebb rokonszenvet érte és tanúsította egész haláláig. Hatvankilenc éves volt. [...]

Bizony mindig ritkábban látogat már az elbúcsúzott múzsa. Alig írtam valami újabbat. Egy hatstrófás versecske lett a kedvencem, melyet Gyermekeim címmel a kertem fáiról írtam közelebb.³² Nem új az eszme. Egyszer már hangot adtam annak a Beszélő fák című versemben.³³ Talán valami ismétlést sem kerülhettem ki, mely az én képzeletem szűk körének új bizonyítéka. De a darabka mégis kedves nekem hangja és formája miatt. [...]

1911. március 20.

[...] A közelmúlt napok engemet eléggé érzékenyen érintő körülményeket hoztak. Följegyzéseket nem akárom akkorra halasztani, midőn majd Szentpéterre kilátogathatok az „üres fészekbe”. A sorrend így következik.

A múlt nyáron tátrai hűsölés alatt írtam egy Aratás című versecskét. Annak az egyszerű életnek képe forgott előttem, melyet az én öreg szüleim folytattak. Vágyakoztam utána. Közvetlen természetességgel vettem papírra annak vonásait, végezve azzal, hogy az egyszerű boldog élet után való ábrándom és vágyakozásom elkésett. A „Budapesti Szemlének” küldtem a verset.³⁴ Ámulatba ejtett a hatás, melyet a kis költemény ott az írók között ébresztett. Rendkívül magasztaló nyilatkozatok történtek: Kozma Andor elragadtatással írt nekem róla oly kifejezésekkel, hogy szinte magam előtt pirultam. Ő olvasta fel a Kisfaludy-társaság márciusi havi ülésén. Ott is úgy fogadták, amint ilyes lyrai költeményt talán soha sem. Beöthy Zsolt tolmácsolta a hatást. Elhatározták, hogy nekem üdvözlőt küld a társaság, – hogy taggá választásom ötvenedik évfordulóját, mely a jövő évben lesz, itt Miskolcra tartandó gyűlésében fogja ünnepelni a társaság.³⁵

Így juttat nekem dús virágot életem késő téli évszakában a „múza kegyelme”, – így hanyatlak alá rózsafelhők közt a lemenő nap! Következnek a szomorúbb tartalmú események. [...]

Ebben a hónapban erős influenza lepett meg engem. Néhány napig kint járva hordoztam. De azután orvos kézre kerültem s két teljes hétig ki sem léphettem a szobából. Nem voltam fekvő beteg, de testben, lélekben és kedélyben úgy összetörve, hogy szinte szerettem volna önmagamtól megszabadulni. Nem olyan ágyhoz szegező betegség ez: de valami lappangó, az egész szervezetet átható, szinte megbénító csapás. Erős köhögés, förtelmes köpködés, taknyosság és teljes étvágytalanság. Éppen tíz esztendeje, hogy gyomorhurutban nagy beteg voltam, melyből aztán a Táttra gyógyított ki. Azóta soha egy órára se volt betegségnek mondható bajom. Annál nehezebbemre esett most ez a – meglepetés. Most már, a harmadik héten, kezdek magamhoz térni. Néha ki is mehetek a szabad levegőre, de még mindig érzem a baj maradványát.

Megtörtént amit régen várom lehetett. Az én szeretett barátom Horváth Lajos március 12-dik napján esti 9 órakor jobb létre szenderült. Szinte két év óta kötötte őt szobához s tartotta távol a társaságtól az emésztő betegség: asztma és érelmeszesedés.³⁶ Gyötörte az elfulladás. Rohama napjában kétszer-háromszor is meglepte. Sokat szenvedett. Szenvedését, melyről tudta, hogy a vége biztos halál, kivált az utolsó időkben türelmetlenül, szinte lázongva viselte. Nem bírta megérteni se az Istent, se a természetet, mely őt ily sokáig sajtolja. Sokszor kérdezte: mit követhetem el életemben, hogy ezt a hosszú kínzást megérdemeljem. Nem volt már vizsgáztatására sem gyönyörű kertje, sem kedves szép lakása, sem nagy vagyona. Úgy nézte és emlegette, hogy mind az már nem az övé. Ereje elfogyott. Szervezete, alakja összetört. Az egykor példányszerű, daliás szép férfi egy összetöpörödött, meggömbült, parányi csontvázvá változott. Ránézve igazán megváltás volt a halál, melyért gyakran oly szívszakadva könyörgött.

32 Megjelent: BSZ, 417. szám (1911); = *Lévay*, 1925.

33 Megjelent: BSZ, 354. szám (1906); = *Lévay*, 1909.

34 A költemény a lap 412. számában (1911) jelent meg (lásd az 1911. ápr. 5-i naplójegyzetet), és Voinovich is közölte (= *Lévay*, 1925).

35 A nagyszabású jubileumi ünnepségre 1911. november 19-én került sor. Erről részletesebben lásd: *Lévay*, 1912; *Porkoláb*, 1997.

36 *Lévay* ide csatolt lábjegyzete: „1906 óta nem láthatta már a Táttra, melyet 30 évig látogatott”.

Temetése március 15-dikén komor esős napon történt. Fájt, hogy én ott meg nem jelenhettem. Két egész hétig szobához kötött az erős influenzca. Ez idő alatt nem is látogathattam őt, amit azelőtt hetenként legalább egyszer mindig megtettem. Még életében közöltem vele, hogy én az ő sírját az Avason, a mi nagy ódon templomunk árnyékában, Szemere Bertalan sírja mellett óhajtanám. Helyben hagyta. Én akkor mindjárt intézkedtem is annak biztosítása végett az egyházi előjárásnál. Oda tették. Sírját, mint hallok, kellő dísszel ő hozzá illő módon rendbe fogják majd hozni. Emlékoszlopára a nevén kívül vagy semmit sem kellene írni, vagy ha mégis valamit, csak ennyit: Hazájának hű fia. Városának, Egyházának nagy jóltevője.³⁷

Mert nagy vagyont hagyott hátra s abból 262 ezer koronát jótékony célra: százezer koronát a városnak, hatvan ezeret a ref. gimnáziumnak, ötven ezeret a ref. egyháznak az avasi templom restaurálására, és igen sok felé többet, kevesebbet. És azt is akarta, hogy baráti jóságában még halála után is én is részesüljek. Rendelte, hogy a város évenként 800 koronát fizessen nekem a száz ezer korona kamatjából. Szép, bár fölösleges gondoskodás avégett, hogy az ő emléke szívemben éljen. Azt már ki nem törölheti onnan az előttem álló rövid idő. Nem, bármily hosszú idő sem. Ifjúkorom óta soha meg nem szakadt, soha meg nem zavart barátság fűzött hozzá. Egyesített bennünket a kölcsönös szeretet és becsülés. Éreztük, hogy méltók vagyunk egymásra. A múlt század ötvenes éveiben ismerkedtem meg vele elnyomatásunk szomorú korszakában. Én tanár, ő ügyvéd. Véleményünk, meggyőződésünk a közhelyzet megítélésében összhangban állott. A fő kérdésekben egyetértettünk. „Idem velle, idem nolle: iam demum firma amicitia” mondja Cicero. Szívünk mindig megérezte, megértette egymást.

A korombeli vagy koromhoz közel álló barátim közt ő volt a legutolsó, a legkedvesebb. Leszakítja vagy elveszi előttünk az élet becsét a halál, midőn lassanként elszedi oldalunk mellől szereteteinket. Magunkra maradunk, mint kiirtott erdőben egy otthagytott száraz fa. Életének 87-dik évét töltötte volna be most április 14-dikén. Országos nagy érdemei virrasztanak sírja felett: de a folyvást mozgó élet és a múlandóság úgy halad át rajta, mintha semmi sem történt volna. Az én szívemben lobog láthatatlanul a szeretet és emlékezet egy kis mécsvilága s nem sokára az is kilobban...

Említésre méltó, hogy az elhunytáról szóló gyászjelentés szövegét maga készítette el jó előre. Az ő nagy betűivel írónnal megírva találták asztalán, mindjárt halála után. Pedig halála estvén én is mindjárt készítettem egy gyászlapot, hogy másnap reggel, ha szükség lesz rá, készen legyen. Azt is előre feljegyezte, hogy táviratilag kiket értesítsenek rögtön az ő haláláról. Mindenre gondja volt, mindent a legnagyobb rendben hagyott, amint életében megszokta szigorú rendben tartani minden dolgát. Családot nem alkotott. Rég elhalt nőtestvérének gyermekei (ötten) lettek az általános örökösök. A végrendelet intézkedései szerint könnyen eligazodhattak a tetemes örökségen, mely őket, a szegény sorsúakat, egyszerre jólétre emelte.

Bizony csak ideiglenes szállóvendégei vagyunk az élet nagy palotájának. Csakhamar ki kell onnan költöznünk. Más vendég következik utánunk „Succedent novi; veteres migrare coloni”!

1911. március 29.

[...] Megkaptam az Aratás alkalmából a Kisfaludy-társaság üdvözlétét hivatalos alakban Beöthy Zsolt elnök és Vargha Gyula titkár aláírásával. Gyönyörű, meleg szívből fakadt levél, mely több mint elismerés, ma-

³⁷ Horváth Lajos szürke gránit obeliszkjé a Szemere-síremlék mellett áll az avasi templom előtt. Az obeliszk felirata: SZÉKUDVARI / HORVÁTH LAJOS / SZÜLETETT / 1824. ÁPRILIS 15. / MEGHALT / 1911. MÁRCZIUS 12. // HAZÁJÁNAK HŰ FIA. / VÁROSÁNAK, EGYHÁZÁNAK / JÓTEVŐJE. // HÁLÁS KEGYELETTTEL EMELTE / A MÁDAY CSALÁD.

5. kép. Horváth Lajos avasi síremléke
(Kulcsár Géza felvétele)

gasztalásnál is több, szinte csudálkozás afölött, hogy választottja vagyok az isteni gondviselésnek, – hogy nekem életem 86-dik évében is ily dalokat súg a múzsa. Büszkélkedném vele, ha természetem engedné. Így csak szívembe rejtem s némán szemlélgetem. – Megköszöntem mind a Kisf. társaságnak, mind külön Vargha Gyulának, aki a szép üdvözlőt fogalmazta és saját kezével leírta.

[...]

1911. április 5.

[...] Az Aratást közli a Budapesti Szemle áprilisi száma. A szerkesztő kétszeres vagy annál is több honoráriumot, ötven koronát küldött érte. S ami több, a költeménnyel kapcsolatban egy terjedelmes ismertetést írt az én költészetemről, oly meleget, oly részleteset, minővel én rólam még senki sem emlékezett meg.³⁸ Jó szív és szeretet sugallata vonul végig rajta. Nem bírál. Hibákat, fogyatkozásokat nem igen említ. Inkább csak a jó tulajdonokat, az előnyös vonásokat szedi össze és emeli ki egy rokonszenves rajzolatból. S hogy annál nagyobb súlya és hitele legyen előadásának, saját nevét is aláírja: Voinovich Géza.

Megköszöntem jószágos figyelmét. Szinte úgy éreztem, hogy részletes rajzolása közelebből megismertetett magamat magammal. Azok a különböző élmények és benyomások, melyek költeményeimben hangot találtak, többnyire feledésbe mentek már nálam. Ő felújította előttem azokat. [...]

[...]

1911. április 7.

A Horváth Lajos hagyatéki ügyének ma délutánra tűzött tárgyalására nem jelentem meg. [...] Ma a város polgármesteréhez írott jelentésemben lemondottam a nekem szánt 800 koronáról, oda ajánlottam azt a városnak hogy a százezer koronával együtt fordítsa azt is arra a jótékony célra, melyet a nagylelkű alapító végrendelete kijelölt. Ezen intézkedésekről a végrendelet végrehajtóját Bartányi Gyula ügyvédet is értesítettem.

Az én boldogult kedves barátom nem gondolta hogy nem fogom hasznát vehetni baráti jószívűségének és megemlékezésének. Mintha elfelejtette volna, hogy nagy életkorom nemigen enged biztos kilátást hosszú évekre. De különben is, avégett, hogy én öröla még élek mindig megemlékezem, nem is volt szükség semmiféle hagyományra. Így most már ő általa reménytelenül én is jötevője lettem a városnak, mely a nekem szánt évi járadékot azonnal használatba véteti, s a nagy alapítványhoz csatolva a végrendelező által kijelölt célokra fordíthatja. Gondolom, ez intézkedésem által nincs megsértve az a kegyelet és elismerés, mellyel elhunyt barátom emléke iránt szívem szerint tartozom.

1911. április 13.

Voinovich Géza írja nekem, hogy az ő körében még mindig beszéd tárgya az Aratás, – hogy Berzeviczy, Kónyi, Dóczy úgy lelkesülnek érte, mint tőlök még sohse látta [...] No én ugyan legtávolabbról sem gondoltam, hogy annak az igénytelen versecskének ily hatása legyen. Azt is írja, hogy ha az idő kedvezne, most készülének a tavaly tervezett látogatásra. Úgy emlékszem, a múlt tavaszon Budapesten Voinovichéknál egy ebéd alkalmával talán a háziasszony hozta szóba, hogy ők engem legközelebb meglátogatnak Miskolcra, t. i.: a háziasszony és férje, gróf Vay Gáborné és Dóczy Lajos... Kedves meglepetés volna, kivált, ha akkor történnék, mikor itt körülünk a természet már teljes pompájában lesz.

Tegnap pedig azt hallom az alispántól, hogy ő most Budapesten járván beszélt Berzeviczyvel, aki felémlítette előtte az Aratást azzal a kijelentéssel, hogy a Kisfaludy-társaság az ő vezérlete alatt ez őszön minden esetre megtartja itt Miskolcra azt a díszközgyűlést, melyet az én tagságom 50. évfordulója alkalmából tartani a társaság március havi ülésében elhatározott.

Nem mondom, hogy nem szép és rendkívüli kitüntetés rám nézve ez a kivételes, szinte példátlan megtiszteltetés: de az is igaz, hogy bizonyos tekintetben nyomasztólag hat rám annak elviselése. Élénken szorongat annak érzése, hogy én erre a kitüntetésre irodalmi költői értékkel és érdemekkel valóban nem szolgáltam reá, hacsak valami súlyjal nem esik a mérlegbe túl sokra szaporodott éveim száma is. Nyugtalanít az az izgatottság is, mellyel az ily ünnepeltetés a nyugalomra vágyó, fáradt, öreg idegzetet megzavarja. De mégis annak vettem, aminek vennem kell: egy hosszú, nyugodt, harmonikus, egyszerű élet naplementi esthajnalának – mégis csak fölemelő szép jelenség ez!

[...]

38 A lap 412. számában (1911) nem csupán az Aratást közli, hanem Voinovich Géza *Lévay József* című tanulmányát is.

1911. április 28.

[...] Miskolcra a nemzeti kaszinó 23-dikán tartott ünnepélyes közgyűlésben leplezte le egykori nagy érdemű elnöke, Bárány Vay Béla arcképét. Számos évtizeden át volt ő a kaszinó elnöke. Az volt haláláig. Nagy közönség gyűlt egybe az ünnepélyre. Én tartottam a leplezési beszédet, mely egy kis emlékbeszédre kerekedett ki. Sok-sok éven át működtem együtt vele a vármegye közigazgatásában: ő főispán, én főjegyző. Utóbb rokonszenves barátság hozott minket közelebb egymáshoz. Az egyéniségére való visszaemlékezés hatotta át rövid beszédemet. A hallgatóság élénk részvétellel és – úgy láttam – tetszéssel is kísért. Én magam pedig örültem, hogy ezzel a néhány meleg szóval áldozhattam Vay Béla emlékének, amit maga a család is, gondolom, szívesen fogadott.

[...]

1911. június 5.

Itt töltöm a pünkösd ünnepet; ma a második napját; tegnap igen is meleg napfényes időben, ma felhős ég alatt. Résztvettem tegnap a templomi ájtatosságban s a hívek nagyszámú seregével együtt járultam az Úr asztalához. Folyvást él bennem az a régi kegyelet, mely három nagy ünnepünk alkalmával, kivétel nélkül minden évben a szülői hajlékba szólított, honnan, míg éltek, velük együtt ballagtam reggel Isten házába. Most az üres hajlékból már csak emlékekkel ballagok, talán legidősebb patriárka a hívek egész seregében, az egész városban. [...]

Holnapután a délutáni 4 órás vonattal Rimaszombatba szándékszem innen felrándulni. Bornemisza László ottani főispán kedves barátom látogatására. Az ő barátsága is, de a Tompa szobra is vonz oda, akit az én érzésem és emlékezetem még most is szinte élő barátaim közé számít. Kóvályog is a fejemben arról valami költemény féle, de eddig még nem ömlött ki belőle több ennél a négy sornál:

*Áll a szobor magas talapzaton,
Hozzám beszél, figyelve hallgatom:
Isten hozott te régi hű barát!
Itt is gondoltam én gyakran rád.*³⁹

Pár napot akarok ott tölteni. E hó 10-dikén szombaton délre ide visszajövök s innen megyek vissza Miskolcra másnap vasárnap reggel.

1911. június 20.

A rimaszombati látogatást szerencsén elvégeztem. Bornemisza László barátomnak szivességgel elhalmozott vendége voltam szerdán estétől szombaton délelőttig, midőn visszautaztam Szentpéterre. [...]

Rimaszombati látogatásom nemcsak Bornemisza barátomnak, de a Tompa szobrának is szólt. Többször megálltam előtte gyönyörű virágos, zöld bokros környezetében. Emlékembe idéztem életét, egyéniségét, vele haláláig zavartalanul folytatott barátságomat. Azt a költeményt, melyet ő reá gondolva már előbb itthon az ünnep után nyélbe ütöttem, elvittem magammal, s vacsora alkalmával a főispánnal felolvastam a jelenlevők előtt, s később leírva Bornemisza barátomnak átadtam emlékül. A Szobor utolsó versszakát ide jegyzem:

*Éjféle csendben jó egy pillanat:
Zendülni érzem néma lantomat,
Balzsam volt hajdan bűbajos szava,
Midőn sebekből vérzett a haza;
Most a multat felejtí a jelen,
Új hangok mellett régi küzdelem,
Lázás erők egymásra törve forrnak:
Oh! mondd, nem jobb-e itt állnom szobornak?*⁴⁰

[...]

Hogy én még most is csaknem 86 éves koromban olykor-olykor jó verseket írogatok, azon némelyek igen csodálkoznak. Így közelebb is Voinovich Gézájánál Felső Alagon egy társaság együtt mulatván, szép aláírásokkal szinte bámuló üdvözlötlet küldött nekem egy képes levelezőlapra, Gyermekeim című költeményemért, melyet a Budapesti Szemlének küldöttem. A társaság tagjai: Voinovichné, Heinrich Gusztávné, Heinrich Gusztáv, Angyal Dávid, Voinovich Géza. Angyal Dávid pl. erre azt mondotta, hogy az: Világ csudá-

39 A szobor beszél című vers megjelent: BSZ (419. szám) = Lévy, 1925.

40 Uo.

ja!! Nem éppen csuda. De elég arra, hogy Arannyal énekeljem: „Nem köszönöm ezt a magam erejének, Köszönöm az Isten gazdag kegyelmének.”⁴¹

Szöveggondozás és jegyzetek:

Jávorka Gabriella, Juhász Mónika, Kiss Katalin, Porkoláb Tibor, Sváb Antal

IRODALOMJEGYZÉK

Arany János

1888–89 Levelezése író-barátaival, kiad. Ráth Mór, Bp.

Balázs Győző

1935 A „Szentpéteri üres fészek”. Részletek Lévay József naplójából, Miskolc

1935/a Szentpéteri üres fészek. Lévay József ismeretlen naplójából, Magyar Jövő, 1935. ápr. 21.

1935/b Előszó a kiadáshoz = Lévay József, Visszatekintés, Miskolc

1935/c A Sajóvílgy pacsirtája, Cegléd

Császár Elemér

1935 Lévay József: Visszatekintés, ItK, 318.

Csorba Zoltán

1942 Miskolc és Borsod az irodalomban, Miskolc

Hatvany Lajos

1981 Lévay József = H. L., Harcoló betűk. Irodalmi tanulmányok, Bp.

Horváth Barna

1988 Szentpéteri üres fészek. Szemelvények Lévay József naplójából, Miskolc

1991 Lévay Emlékkönyv, Sajószentpéter

Kovács Kálmán

1965 A népies-nemzeti irányzat kisebb költői = A magyar irodalom története, IV, szerk. Sötér István, Bp.

Krúdy Gyula

1989 A magános ember naplója = K. Gy., Irodalmi kalendárium, Bp.

Lévay József

1897 Újabb költeményei, Franklin, Bp.

1909 A Múzsza búcsúja, Franklin, Bp.

1925 Utolsó versei, kiad. Voinovich Géza, Bp.

1935 Visszatekintés, kiad. Balázs Győző, Miskolc

Miklós Róbert

1978 Lévay József életútja, Miskolc, (Borsod-miskolci füzetek. Irodalomtörténet, 11).

Porkoláb Tibor

1997 Lévay, az „élőszobor” (Egy írójubileum rituáléja és retorikája), Új Holnap, 1997. nov.

41 *Toldi*, XII/18.

Szerényi Nándor szerk.

1912 Lévay Emlékkönyv, Miskolc

Szikszai György

1786 Keresztyéni tanítások és imádságok, Pozsony

Tóth Kálmán

1925 Lévay szülőháza, Miskolci Napló, 1925. jan. 4.

1925/a Lévay irodalmi hagyatéka, Miskolci Napló, 1925. máj. 10.

ZU DEN LÉVAY-TAGEBÜCHERN

Wahrscheinlich wissen nur einige Philologen, Forscher der Lokalgeschichte oder Schüler, die sich auf einen Heimatkundewettbewerb vorbereiten davon, dass József Lévay von 1892 an bis fast zu seinem Tode Tagebuch führte. Dieses auffallende Nichtkanonisiert-sein ist wohl darauf zurückzuführen, dass – meines Wissens nach – nicht eine einzige Zeile der Fördöer Tagebücher gedruckt worden ist, und dass auch von den drei Bänden „Des leeren Nestes zu Szentpéter“ nur eine Auswahl in geringer Auflage erschien, welche schwer zugänglich und zudem eher dem (Borsoder Dichterkult zuträglich ist, als dass sie durch eine fachgerechte Textkritik zur Erweiterung des Lévay-Textkorpus beigetragen hätte. Die Angelegenheit der unveröffentlichten Manuskripte, welche einen Teil des Nachlasses bilden, trat erstmalig im Jahr des Lévay-Zentenariums (1925) in den Vordergrund. Etwa zehn Jahre später machte dann Győző Balázs, ein Miskolcer Dichter und Religionslehrer, der mit Genehmigung des Rechtheigentümers den Nachlass gründlich aufarbeitete, auf die Aufzeichnungen aufmerksam. (Balázs gab 1935 nicht allein Ausschnitte des „Leeren Nestes zu Szentpéter“ heraus, sondern publizierte auch ein Lévay-Essay und ließ unter Mitarbeit seiner Schüler auch die Selbstbiographie Lévays unter dem Titel „Rückschau“ erscheinen.) Nach mehr als einem halben Jahrhundert gab Barna Horváth, reformierter Pfarrer in Sajószentpéter, im Anschluss an eine weitere Durchsicht der von Balázs ausgewählten Testteile 1988 Textsammlung heraus, die bald darauf („in Übereinstimmung“ mit den Teilen der „Rückschau“) erneut erschienen. (Horváth basierte seine eigene Auswahl wahrscheinlich deshalb auf der Ausgabe von Balázs, weil seines Wissens die derzeit noch in Familienbesitz befindlichen Aufzeichnungen in den Kriegswirren verlorengegangen waren). Somit blieb „Das leere Nest von Szentpéter“ mit Ausnahme der von Balázs herausgegebenen Teile bis auf den heutigen Tag unveröffentlicht.

Die hier mitgeteilten Textteile „Des leeren Nestes von Szentpéter“ wurden von dem Lévay-Seminar der Werkstatt für Textologie an der Universität zu Miskolc in Druck gebracht. Die Transkription erfolgte gemäß den Prinzipien der gegenwärtig geltenden akademischen Rechtschreibregelung. (Hierbei erlaubten wir uns nur in wenigen Fällen eine Ausnahme. So wurde beispielsweise die ursprüngliche Schreibweise von Ortsnamen beibehalten.) Die Gedichtausschnitte zwischen den Tagebucheintragungen wurden kursiv gesetzt. Auslassungen zwischen den Texteinheiten und innerhalb dieser sind in jedem Fall markiert. Als vorrangiger Aspekt bei der Auswahl galt, dass die hier veröffentlichten Textausschnitte (möglichst) nicht mit den schon einmal herausgegebenen Testsammlungen übereinstimmen. Mit unserer Auswahl wollen wir nicht allein auf die

(in Vergessenheit geratenen) Lévy-Tagbücher aufmerksam machen, sondern auch auf das Unterfangen, dessen Sinn und Ziel darin besteht, eine vollkommene, aus textkritischer Sicht betreute und mit einem philologischen Apparat versehene Veröffentlichung der Tagebücher vorzubereiten.

Tibor Porkoláb